

ليبراليزم

شهين كورتلاندا، جيرالد گاوس و ده يقيد شميتز

وه رگير: ريزان عهبدو لاهي

ليبراليزم زياتر له يه ك شته. ئە گەر له نزيكه وه بپيشكين، له وانه يه به سەر روانگه ي په يوه نديدار و هينديك جار دژ به ريشدا دابه ش بيت. له م نووسينه دا تيشك ده خه ينه سەر مشتمره كاني نيو نه ريتي ليبرالي. ئيمه سي ليكدانه وه ي پابه نديبوني سهره كبي ليبراليزم به نازادي پيكه وه هه لده سه نكينين. ئيمه ليبراليزمي كون و نوي له به رامبه ريه كتر داده نيين. ئيمه ده پرسين ناخو ليبراليزم ريبازيكي «سه راپاگير» ه يان «سياسي»؟ به پرسيار له سهر «گه يشتن» به ليبراليزم كوتايي پيده هينين ناخو له سهر هه موو مروفه كان پياده ده كريت؟ ناخو ده بي هه موو كومه له سياسييه كان ليبرال بن؟ نايا ده كرى ليبرالتيك به رووني و به «نه خير» وه لامي ئەم پرسياره بداته وه؟ نايا ده كرى ليبرالتيك به رووني و به «به لي» وه لامي ئەم پرسياره بداته وه؟

• ۱. مشتمره له سهر نازادي

○ ۱.۱. گريمانه له به رژه وه نديي نازادي

○ ۲.۱. نازادي نه ريني

○ ۳.۱. نازادي نه ريني

○ ۴.۱. نازادي كوماري

• ۲. مشتمره له نيوان كون و نوي

○ ۱.۲. ليبراليزمي كلاسيك

○ ۲.۲. ليبراليزمي نوي

○ ۳.۲. تيوريه ليبرالييه كاني دادپه روهر يي كومه لايه تي

- ۳. مشتمره کان له سهر گشتگیر بوونی لیبرالیزم
 - ۱.۳. لیبرالیزمی سیاسی
 - ۲.۳. نه خلاق لیبرالی
 - ۳.۳. تیورییه لیبرالییه کانی به ها
 - ۴.۳. میتافیزیکی لیبرالیزم
- ۴. مشتمره کان سه بارهت به گه یشتن به لیبرالیزم
 - ۱.۴. نایا لیبرالیزم له هه موو کومه لگا سیاسیه کاندایه وایه؟
 - ۲.۴. نایا لیبرالیزم تیورییه کی جیهان-نیشتمانه یان تیورییه کی ده ولت-ته وهره؟
 - ۳.۴. کارلیکی لیبرال له گه ل گرووپه نالیبراله کان: نیوده ولته تی
 - ۴.۴. کارلیکی لیبرال له گه ل گرووپه نالیبراله کان: ناوخویی
- ۵. نه انجام
- ژیده ره کان

۱. مشتمره له سهر نازادی

۱.۱. گریمان له بهر ژه ونیدی نازادی

له پیناسه که یدا موریس کرانستون ده لیت: «لیبرال که سیکه که باوه پری به نازادی هیه» (۱۹۶۷: ۴۵۹). لیبراله کان له دوو پرووه ویه که مایه تی به نازادی وه کوو به هایه کی سیاسی ده دن.

زور به ی لیبراله کان باوه پریان وایه که مروفه کان به شیوه یه کی سروشتی «له دؤخیکی نازادی ته وادان بو ریخستن چالاکیه کانیا... به و جوهری که پینان باشه... بی نه وهی که پیوستیان به مؤلهت هه بیته، یان پشت به خواستی که سیکی تر به ستن» (Locke, 1960 [1689]: 287). ههروه ها میل ده لیت که «ده بی بارگرانی سه لماندن له نه ستوی نه و که سانه بیته که دژی نازادین، نه وانهی که داوای سنور به ندی و قه ده گه کردن ده که ن... گریمان ی پیشوه خته به لای نازادیدا شکاوه ته وه» (1963, vol. 21: 262). ههروه ها بیرمه نده لیبراله کانی دواتر وه کوو جوویل فاینبریگ (1983:9)، ستانلی بین (1987:88) و جان راولز (2001:44,112) له سهر نه مه ها ورا ن. لیبرالیزم فله سه فیه که به و بنه مایه ده ست پیده کات که ده بی

دهسه لاتی سیاسی و یاسا خاوهن رهوایی بن. نه گهر هاوولاتیان پابه ند بن به خو سنووردار کردنه وه، و به تایبه تی نه گهر پابه ند بن به شوینکه وتنی دهسه لاتی که سیکی تر، ده بی هۆکاریک بو نه مه هه بیته. سنووردار کردنه وه ی نازادی ده بی به رحه ق بیته.

واته هه رچه نده که س هابز وه ک لیبرالیک پۆلین ناکات، به لام لیبه هۆکاریک هه یه که هۆبز وه کوو هانده ری فه لسه فه ی لیبرالی بیندریت (ههروه ها بر وانه Waldron 2001). چونکه نه وه هۆبز بوو پرساری کرد که هاوولاتیان له سه ر چ بنه مایه ک ده بی به دهسه لات وه فادار بن. پرساره که ی هۆبز ناراسته وخۆ نه و گریمانه یه رته ده کاته وه که هاوولاتیان مولکی پاشان. به پیچه وانه وه نه وه پاشاکانن که له لایه ن هاوولاتیان ده سه لاتیان پیده دریت، (نه و هاوولاتیان ده سه لاتیان ده سه لاتدارن، به و مانایه ی که خاوه نی مافی ماناداری «نا» گوتنن. له کولتووری گشتیدا، نه م تیروانینه بو په یوه ندیی نیوان هاوولاتی و پاشا بو چند سه ده شکلی گرتبوو. ماگنا کارتا زنجیره یه ک ریکه که وتن بوو که له سالی ۱۲۱۵ وه دهستی پیکرد و له نا کوکیه کانی نیوان بارونه کان و جۆن پاشادا سه ریان هه لدا. ماگنا کارتا له کو تاییدا به و ناکامه گه یشت که پاشا پابه نده به سهروه ری یاسا. له سالی ۱۲۱۵ ماگنا کارتا به شیک له ده سپیک نه ک کوتایی مشتومره که بوو. به لام له ناوه راستی سالانی ۱۳۰۰ دا چه مکه کانی مافی تاک بو دادگاییکران له لایه ن دهسته ی سویند خۆران و پرۆسه ی یاسایی و وه کیه کی له هه مبه ر یاسادا به شیوه یه کی قایم جیگیر کران. ماگنا کارتا خه ریک بوو وه ها بیندریت که دهسه لات ته نیا به پاشاکان نابه خشیت، به لکوو به خه لکیشی ده به خشیت. له ناوه راستی سالانی ۱۴۰۰ دا، جۆن فۆرتیسکیو سه روکی دهسه لاتی دادوه ری ئینگله ند له ۱۴۴۲ تا ۱۴۶۱ کتیی «جیاوازیه کانی نیوان پاشایه تی ره ها و سنووردار» ی نووسی. داواکاریه ک بو پاشایه تی سنووردار که ده کری بلین نیشانده ری ده سپیکی هزری سیاسی ئینگلیزیه (Schmitz and Brennan, 2010: chap. 2).

هۆبز به گشتی وه ک یه کیک له یه که م و گه وره ترین بیرمه ندانی گریبه ستی کومه لایه تی مامه له ی له گه ل ده کریته. به تایبه تیش، هۆبز وه کوو دا کوکیکاریکی دهسه لاتداریتی ره ها ده بیندریت. به پی تیوری هۆبز، دهسه لاتی لیقیاتان له ره هندیکی تایبه ته وه ره هایه: واته لیقیاتان ده توانی هه موو شتیک بو پاراستنی ناشتی بکات. نه م نامانجه تایبه ته پاساو بو زۆربه ی نامرازه کانیش ده هیئته وه، له وانه سنووردار کردنه وه ی رزدی نازادی. ئیستا سه رنج بخره نه سه ر ناکامی سنووردار کردنه وه کان: نه رکی لیقیاتان پاراستنی ناشتییه، نه ک نه نجامدانی هه موو کاریک که شایانی نه نجامدان بیته. به لئ ته نیا بو مسوگه رکردنی ناشتییه. هۆبز،

په هاخوازی به ناوبانگ، بهم شیویه مؤدیلنکی حکومته تی سنوورداری په ره پیدای.

ههروهه لیبرال په پارادایماتیکه کانی وه کوو لوک بانگه شه ی ته وه ده که ن که سنووره بهرحه قه کانی سه ر نازادی به شیویه کی بهرچاو که من. ته نیا حکومه تیکی سنووردار په وایه. له راستیدا، نه رکی سه ره کیی حکومته پاراستنی نازادیی وه کیه کی هاوولاتیانه. هه ر بویه، به که م بنچینه ی دادپه روه ری لیبرالیی پارادایماتیکه کی جان راوړل ته وه یه «هه موو تا که کان ده بی مافی وه کیه کیان هه بیت خاوه نی بهر بلاوترین سیسته می نازادییه بنچینه ییبه کان بن که کوک بیت له گه ل سیسته میکی هاوشیوه بو هه مووان» (Rawls, 1999b: 220).

٢.١. نازادیی نه ریئی

به لام لیبرال په کان له سه ر چه مکی نازادی پیکه وه نا کوکن، له ناکامدا نایدیالی لیبرالی بو پاراستنی نازادیی تا که که سی ده توانی تیگه یشتنی جیاواز له نه رکی حکومته به دوا ی خویدا بییت. نایزایا بهرلین به ناکرا دا کوکی له تیگه یشتنیکی نه ریئی بو نازادی ده کرد:

به شیویه کی ناسایی من تا نه و شوینه نازادم که که س مافی ده ستیوه ردان له چالاکیه کانی نییه. نازادیی سیاسی به م مانایه واته نه و پروویه ره ی که مروف ده توانی بی بهر بهستی که سانی تر چالاکی بکات. نه گه ر له لایه ن که سانی تره وه ریگری له من بکریت له وه ی کاریک بکه م که نه گه ر نه وان نه بوونایه، ده متوانی بیکه م، من به و راده یه نائازادم. و نه گه ر نه و پروویه ره له لایه ن خه لکی تره وه سنووردار کرابیته وه، ده کری من به که سیکی له ژیر گوشار یان کوپله بیمه نه ژمار. به لام گوشار زار اوویه ک نییه که ته وای شیوازه کانی بیتوانایی پیناسه بکات. نه گه ر من بلیم که ناتوانم زیاتر له ده بی له هه وادا باز بده م یان ناتوانم بخوینمه وه چونکه نابینام، لیره دا بیمانا ده بیت نه گه ر بلیم که من ناچار کراوم یان به ند کراوم. ناچار کران به حاله تییک ده گوتریت که که سانییک ده ست ده خه نه پانتایی چالاکیه کانی منه وه و نه گه ر وایان نه کردایه، ده متوانی به نازادی چالاکیی خویم بکه م. مروف له حاله تییکدا له نازادیی سیاسی بییه ش ده بیت، نه گه ر له لایه ن خه لکی تره وه ریگری له گه یشتن به نامانجه کانی بکریت (Berlin, 1969: 122).

که واته بو بهرلین و شوینکه وتوانی نه و، کاکله ی نازادی واته ناچار نه کران له لایه ن خه لکی تره وه.

له ئاکامدا، ئەرکی سەرەکی دەولەتی لیبەرال بۆ پاراستنی ئازادی ئەوێه که هاوولاتیان یه کتر ناچار نه کهن، مه گەر ئەوێه که بهرحهق بن. وهها تیده گهین که ئازادیی ئینگه تیف پرسیکه که بۆ کامه بژاردانه سهرپشک ده کرین. یان وردتر، کام بژاردانه به هۆی چالاکیه کانی که سانی تره وه ده ستیان به سهردا گیراوه و به کام بریار. ئەمهش بۆ گویدان به وهی که ئاخۆ ئیمه ئەو بژاردانه به کار دینین یان نا (Taylor, 1979).

۳.۱. ئازادیی ئه رینی

تیگه ئه رینییه کان بۆ ئازادی سهرنجی زوریک له لیبەراله کانی پراکشاهه. ئەگه رچی وی ده چوو پۆسو داکۆکی له چه مکیکی ئه رینی بۆ ئازادی بکات، که به پپی ئەو چه مکه مرۆف له کاتی کدا ئازاده که به پپی ئیراده ی راسته قینه ی خۆی (ئیراده ی گشتی) بجوولیته وه. به لام چه مکی ئه رینی ئازادی به باشتین شیوه له گه ل نه وهی گلیه بریتانیه کانی کۆتایی سه ده ی نۆزده و سه ره تایی سه ده ی بیسته م په ره ی پیدرا، له لایه ن که سانیکی وه ک تۆماس هیل گرین و بپنارد بۆ سانکویت ([1923] 2001). گرین پیداغری ده کات که ده بی دان به وه دا بنریت که ههر جوړه به کارهینانیکی وشه ی ئازادی بۆ ده ربرینی ههر شتیک، وه ک په یوه ندی کۆمه لایه تی و سیاسی مرۆفیک له گه ل ئەوانتر، میتافۆرپیکی له خۆیدا هه لگرتوه که ئامازه به پاریزراو بوون له ناچار کران ده کات ([1895] 1986). له گه ل ئەوه شدا، گرین پپی وایه که مرۆف ده توانی به شیوه یه کی تر نا ئازاد بیت، به شیوه یه کی ده روونی نه ک سیاسی، واته ئەگه ر مه یل یان ئاره زویه کی هه بیت که کۆنترۆل ناکریت. گرین پپی وایه که وهها که سیک «له دۆخی کۆیله یه کدایه که ئیراده ی که سیک تر جیه جی ده کات، نه ک ه ی خۆی» ([1895] 1986). ریک وه ک کۆیله یه ک که ناتوانی ئەو کاره ی که پپی خۆشه بیکات. یان وه ک که سیک ئالوده به ئە لکۆل که به دوای ره زامه ندییه کدا ده گه ریت که قه ت و له ه یچ کوی ده ستی ناکه ویت.

لای گرین مرۆف کاتیک ئازاده که سه ره به خۆ یان خۆ به رپوه به ر بیت. ئەمه سه ر بۆ ئەو سه ره ی تیوری سیاسی لیبەرالی ئایدیالیکه بۆ مرۆفیک ئازاد، وه ک که سیک که چالاکیه کانی به جوړیک له جوړه کان ه ی خۆیه تی. له م روانگه یه دا، ئازادیی ئه رینی چه مکی راهینه نه. مرۆف تا ئەو پرا ده یه ئازاده که به شیوازیکی کاریگه ر خۆی و شیوه ی ژبانی خۆی دیاری کرد بیت (Taylor, 1979). وهها که سیک ملکه چی ناچار کران نیه، به شیوه یه کی ره خنه گرانه بیر له ئایدیاله کانی ده کاته وه و به چاوبه سترای وه دوای دابونه ریت ناکه ویت، و بۆ خاتری چیژی کورتماوه چاوپۆشی له به رژه وه ندییه درێژماوه کانی

خۆی ناکات. ئایدیالی ئازادی وه ک سه ره به خۆیی ریشهی ته نیا له تیۆریی سیاسی رۆسو و کانتدا نییه، به لکوو ههروه ها له کتیبی «دهرباره ی ئازادی» ی جۆن ستیوارت میل سه رچاوه ی گرتووه. ئه مپرو ئه م هزره به سه ر لیبرالیزمدا زاله، هه ر وه ک چۆن له کاره کانی ئیس. ئای. بین (1988)، جیرالد دورکین (1988) و جۆزیف رازدا (1986) ده رده که ویت. ههروه ها سه یری وتاره کانی کریسمه ن و ئه نده رسۆن (2005) بکه.

چه مکی ئازادیی ئه رینی له سه ر بنه مای سه ره به خۆیی لای گرین زۆر جارن له گه ل چه مکی ئازادیی پۆزه تیف یه ک ده گریتته وه. ئازادی وه ک هیزیکاری گه ر بو کرده وه یان په یجۆریی ئامانجه کانی مروف. له دیدی سۆسیالیستی بریتانی ر. ه. تاونی، ئازادی وه ک توانای کردار فام کراوه (221: 1931، ههروه ها سه یری Gaus, 2000; ch.5 بکه). له م چه مکه ئه رینیه دا که سیک که بو ئه ندامبوون له یانه یه کدا هیچ به ره به ستیکی نییه، به لام هینده هه ژاره که ناتوانی پاره ی ئه ندامتییه که ده سه به ر بکات، واته ئازاد نییه بو ئه ندامبوون. واته هیزیکاری گه ری نییه بو چالاکی. ئازادیی ئه رینی وه کوو هیزی کاریگه ر بو چالاکی، ئازادی به سه رچاوه ماددییه کانه وه گری دعات (بو نموونه، ده بی پهروه رده بو هه مووان به رده ست بیت تا هه مووان بتوانن توانا کانیان په ره پیده ن). ئه مه ئه و چه مکه ی ئازادیی ئه رینی بوو که له میشکی هاییکدا بوو. کاتیک پیداگریی له سه ر ئه وه کرد که «ئازادی و سهروه ت هه ردوو شتی چاکن... به لام هه ر وه ک دوو شتی جیاواز ده مینه وه» (18-17: 1960). بو هاییک سامان شیوه یه که له توانست که ئازادی وانیه.

4.1. ئازادیی کۆماری

بۆ چوونیک کۆنتر له سه ر ئازادی که به م دواییانه زیندوو بووه ته وه، ئازادیی کۆماریخوازانه یان نه و-رۆمانیه. چه مکیکی ئازادی که ریشه که ی ده گه ریتته وه بو به ره مه کانی سیسرۆ و مه کیافیلی (1950 [1513]). به وته ی فیلیپ بیتیت:

په چه وانه ی وشه ی ئازاد له رۆم وشه ی کۆیله بووه و هه تا ده سپیک سده ی پابردووش مانای زالی وشه ی ئازادی هه ر له و نه ریتته ته مه ندریژه کۆمارییه وه هاتبوو: ژیان نه کردن له ژیر ده سه لاتی ئه ویترو به رکاری ده سه لاتی سه مکارانه ی ئه ویترو نه بوون (Petit, 1996: 576).

به پیتی ئه م پروانگه یه پیچه وانه ی ئازادی، زالیتییه. نا ئازادبوون ئه وه یه که «ملکه چی ئیراده ی وازوایی که سیک بیت یان به شیوه ی نا ئاسایی بخریتته به رده م حوکمدانی که سیکی تر» (Petit, 1997: 5). که واته

حکومەتی ئایدیالی ئازادیپارێز دنیایی دەدات لەوەی که هیچ بریکاریک، تەنانەت خۆشی، دەسەلاتی ستمکارانە بەسەر هیچ هاوولاتییه کدا ناسەپینی. ئەمەش لە ڕیگەی دابەشکردنی یە کسانێ دەسەلاتەو بە دەست دیت. هەر کەس دەسەلاتیکی هەیه که دەتوانی دەسەلاتی کەسانی تر لە دەستوەردان لە چالاکیه کانی خۆی دوور بخاتەو. (Pettit, 1997: 67)

تیگە ی کۆماربخوازانە ی ئازادی لە هەردوو تیگە ئەرینی و نەرینییه کانی گرین جودایە. بە پێچەوانە ی ئازادیی ئەرینی گرینی، ئازادیی کۆماربخوازانە بە پلە ی یە کەم ناچیت بە لای ئۆتۆنۆمی ئەقلائی، بە دیهینانی سروشتی راستەقینە ی مروف یان بوون بە خودی بالتر. کاتیک تەواوی دەسەلاتی بالادەست پەرش و بلاو بوو، ئیتر تیوریسته کۆمارییه کان بە گشتی لە مەر ئەم ئامانجانە بێدەنگ دەبن (Larmore 2001). بە پێچەوانە ی ئازادیی نەرینی، ئازادیی کۆماربخوازانە بە پلە ی یە کەم تەریزی خستوو تە سەر ئەگەر و ئامادەیی بێهەرگری بۆ دەستتێوەردان نە ک دەستتێوەردانی راستەقینە (Pettit, 1996: 577). بەم پێیه، بە پێچەوانە ی تیگە ی ئاسایی ئازادیی نەرینی، لە ئازادیی کۆماریدا ئەگەری پەتی دەستتێوەردانی رەمە کی سنووردار کردنەو ی ئازادییه. بە و پێیه پێدەچیت که ئازادیی کۆماری ئیدعایه کی مەرجدار سەبارەت بە ئەگەری دەستتێوەردان لە خۆ بگری، و ئەمە زۆر بە ی کات بە گوێرە ی کۆمەلێک ئیدعای ئالۆزی دژەراستی دەرپراو. که زۆر جار روونیش نییه که ئەو ئیدعایانە دە کری بە پراوی پێویست روون بکریه و یان نا (Gaus, 2003; cf. Larmore, 2004).

هیندییک لە تیوریسته کۆمارییه کانی وە کوو کوینتین سکینەر (1998: 13)، ماوریزیۆ فیرولی (2002: 6) و پیتیت (1997: 8-11) کۆماربخوازی وە ک جیگره وەیه ک بۆ لیبرالیزم دەبینن. ئازادیی کۆماربخوازانە تائە و شوینە ی که وە ک بنەمایه ک بۆ رەخنەگرتن لە بازاری ئازاد و کۆمەلگە ی بازار بێنریت، ڕی تێدەچیت. بە لام ئەگەر لیبرالیزم بە شیوہیه کی بەرینتر بێنریت و بە تەواوی نە بە ستریتەو بە ئازادیی نەرینی یان کۆمەلگە ی بازاره و، ئەوکات کۆماربخوازی لە لیبرالیزم هەلا وێردە ناکریت (Ghosh, 2008; Rogers, 2008; Larmore, 2001; Dagger, 1997).

۲. مشتومر له نیوان کون و نوی

۱.۲. لیبرالیزمی کلاسیک

تیوری سیاسی لیبرالی له سهر چۆنیه تیی تیگه یشتن له نازادی تووشی دووفاقی ده بیټ. له کرده وه دا، دووفاقیه کی گرنگی دیکه ش له په یوه ندی به باری نه خلاقیی خاوه ندریټیی تایبهت و نه زمی بازاره وه په یدا ده بیټ. بو لیبراله کلاسیکه کان یان لیبراله کونه کان، نازادی و خاوه ندریټیی تایبهت به ته واوی گریډراوی په کتر بوون. له سه دهی هه ژده وه هه تا نه مړو لیبراله کلاسیکه کان پیدا گرن له سهر نه وهی که سیسته میکی نابووری له سهر بنه مای خاوه ندریټیی تایبهت به شیوهیه کی نوازه له گه ل نازادیی تاکدا په ک ده گریټه وه و ریگه به هه رکامیان ده دات به و شیوهیه کی شیاوه، بژین. له نیویاندا به کاره یتانی کار و سهر مایه به و شیوهیه کی که مړو ف به باشی ده زانیت. له راستیدا زور جار لیبراله کلاسیکه کان و لیهه تاریه نه کان پیدا گرن له سهر نه وهی که به جوریک له جوړه کان نازادی و خاوه ندریټیی له راستیدا په ک شتن. بو نمونه باس له وه کراوه که هه موو مافه کان به مافه کانی نازادییسه وه شیوازیکن له خاوه ندریټیی. هه ندیکی تریش پینان وایه که خاوه ندریټیی بوخوی شیوازیکه له نازادی. هه ر بویش سیسته می بازار له سهر بنه مای خاوه ندریټیی تایبهت وه ک وینایه ک له نازادی ده بیندریټ. خه لک نازاد نین، مه گه ر نه وهی که نازاد بن که گریبه ست واژو بکه ن و کاری خوین بفروشن، یان نازاد بن که داهاتی خوین پاشه که وت بکه ن و هه ر کاتیک و به هه ر جوریک که بیان ه وی، سهر مایه گوزاری بکه ن و هه ر کاتیک سهر مایه یان به ده سته وه بیټ، نازاد بن که کومپانیایه ک دامه زرینن.

لیبراله کلاسیکه کان ناریو مینټیکی تریش بو پیکه وه به سته وهی نازادی و خاوه ندریټیی تایبهت به کار دینن. نه م ناریو مینټه ی دوو هه م زیاتر له وهی که پیدا گری له سهر نازادی بو به ده سته یتان و به کاره یتانی خاوه ندریټیی تایبهت وه کوو لایه نیکی نازادی بکات، پیدا گره له سهر نه وهی که ته نیا نامرزی کاریگه ر بو پاراستنی نازادی، خاوه ندریټیی تایبهت ته. لیبره دا بیرو که که نه وهیه که په رش و بلاوی ده سه لات که له ناکامی نابووری بازار له سهر بنه مای خاوه ندریټیدا به دی دیټ، نازادیی تاکه که س له به رامبه ر ده ستر ریټیه کانی ده سه لات ده پارټیټ. هه ر وه ک هاییک ده لیټ: «نازادیی پراگه یانندن ناتوانیت هه بیټ، کاتیک نامیره کانی چاپکردن له بن ده سته ی حکومه تدا بن. نازادیی کو بو ونه وهش نییه، نه گه ر شوینی کو بو ونه وه کونترول بکریټ. نازادیی جووله کردنیش نامینټ، نه گه ر نامرزه کانی گواسته وه به ته واوی له لایه ن حکومه ته وه قورخ کرابن» (1978: 149).

هەرچەندە لیبرالە کلاسیکەکان ھەموویان لەسەر گرنگی بنەپەتیی خواوەنداریتیی تایبەت بۆ کۆمەڵگایەکی ئازاد کۆکن، بەلام نەریتی لیبرالی کلاسیک خۆی شەبەنگیکە لە بۆچوونەکان. ھەر لە پروانگە مەیلەو ئانارشیستی را بگرە تائەوانەیی کە لە ئابووری و سیاسەتی کۆمەڵایەتیدا پۆلێکی بەرچاو دەدەنەو بە حکوومەت. (لەسەر ئەم شەبەنگە پروانە Mack and Gaus, 2004) لە کۆتایی شەبەنگی لیبرالی کلاسیکدا پروانگە گەلێک ھەن کە دەوڵەتەکان وەکوو قۆرخکاری پەوا بەرحق دەبیندرین کە پەنگە لە لایەن سیستەمی دادەووە بۆ خزمەتگوزارییە بنەپەتییەکان کە مافی سەرەتایین، راسپێردابن: باج وەرگرتن بۆ پاراستنی کاریگەری مافی ئازادی و خواوەنداریتی پێویستە. ھەروا کە بەرەو چەپ دین، دەگەینە ئەو بۆچوونە لیبرالییە کلاسیکانەیی کە باج وەرگرتن بە مەبەستی پیشکەشکردنی پەروەردەیی حکوومی و کۆمەڵێک خزمەتگوزاریی گشتی و ژێرخانی کۆمەڵایەتی رینگە پێدراو دەبین. ھەروا کە زیاتر بەرەو چەپ دین، ھەندیک پروانگە کلاسیکی لیبرالی رینگە بە لانیکی مافی ئاستی کۆمەڵایەتی دەدەن. زۆربەیی ئابووریناسانی لیبرالی کلاسیکی سەدەیی نۆزدەھەم داکوکیان لە بەشیک لە سیاسەتەکانی دەوڵەت دەکرد، نەک تەنیا یاسای تاوان و بەستنی گریبەستەکان، بەلکوو مۆلەتدان بە کەسانی پەسپۆر، تەندروستی، سەلامەتی و ریکارەکانی ئاگرکوژاندنەو، ریکارە بانکییەکان و ژێرخانی بازرگانی (رینگەوبان، بەندەر و نوکەند) و زۆر جاریش ھانی پیکھیتانی یەکتییەکانیان دەدا. ھەرچەندە ئەمە پۆ لیبرالیزمی کلاسیک لە ئازادیخوازیی رادیکال نزیک دەبیتەو، بەلام نەریتی لیبرالی کلاسیک لە خەمی باشتکردنی دۆخی چینی کریکار، ژنان، رەشپێستەکان، کۆچبەران و ھتدایە. ئامانجە کە ھەر وەک بێنتام ئامازەیی پێ کردوو، دەوڵەمەندترکردنی ھەزارەکان بوو، نەک ھەزارترکردنی دەوڵەمەندەکان. لە ئاکامدا لیبرالە کلاسیکەکان یەکسانکردنی سامان و داھات لە دەروەیی ئامانجە پەواکانی دەوڵەت دادەنن.

۲.۲. لیبرالیزمی نوێ

لە لیبرالیزمدا ئەوێ کە وەک «نوێ»، «پیداچوونەوخواز»، «دەوڵەتی خۆشەبژیوی»، یان بە باشتترین دەرپەین بە «دادپەروری کۆمەڵایەتی» دەناسرێ، بەرپەرجی ئەو پەیوەندییە گەرموگۆرەیی نیوان ئازادی تاکەکەسی و سیستەمی بازار لەسەر بنەمای خواوەنداریتیی تایبەت دەداتەو. سێ فاکتەر دەتوانن سەرھەڵدانی ئەم بێردۆزە پیداچوونەوخوازانە پەروو بکەنەو. یەکەم ئەوێ کە لیبرالیزمی نوێ تاسەرەتای سەدەیی بیستەم بەروونی شیوہی جیاوازی بە خۆی دەگرت، چونکە توانایی بازاری ئازاد بۆ پاراستنی ئەو شتە کە لۆرد بێفریج ناوی لینابوو «ھاوسەنگی جیگیر»، کەوتبوو ژێر پرسیارەو. ئەو

باوهره که خاوه نداريتي تايهت بازار پک پیکه وه ده نيت که مهيلي ناسه قامگيري هه يه يان نه و جوره که ناماژه ي پیده دا، ده تواني تووشی گنجه لي ناهاو سه نگی له گه لي بيکار يه کی له راده به دهر بيت، بوو به هوکار که ليبرال نوپه کان به و گومانه وه که خاوه نداريتي تايهت ده تواني بناغه يه کی ته و او بو بنيا تنانی کومه لگايه کی سه قامگير و نازاد بيت، هاتنه مهيدان. لي رده افاکته ري دوو هه م ديته پيشه وه، هه ره له گه لي نه وه که ليبرال نوپه کان باوهری خو يان به بازار له ده ست ده دا، باوهر يان به حکوم هت وه ک چاودير پک بو سه ره شتي کردنی ژيانی نابووری پته و ده بوو. نه مه ش به شيکی به هو ي نه زمونه کانی شه ري جيهانی يه که مه وه بوو که تييدا هه وله کانی حکوم هت بو پلان دانانی نابووری سه ره که وتوو ده بينرا. له وه ش گرن گتر، ديمو کراتيزه بوونی ده وله تانی خو رئاوایي بوو به هانده ريکی تر بو نه م دوو باره هه لسه نگانده وه ی ده وله ت و بو يه که م جار نه و باوهره که نوپه ره فه رميه هه لبري رده راه کان ده توانن به راستی نوپه رايه تي کومه لگا بکه ن/هه ره وه ک جی نه ی هابسون باسی کرد. وه ک دی. جه ی. ريچی رايگه ياند:

روون بووه ته وه نه و نارگيو ميتتانه ی که دژی ده وله ت بوون، نه وه ی که ده وله ت به ته وای يان تا راده يه ک له بن ده ستی چين يان کاستی سه رده ستدایه، که ژيرانه يان ناژيرانه ده سه لات له ده ستی باوک يان دايه گه وره يه نه و جوره نارگيو ميتتانه ئیدی بر ناکه ن، چونکه حکوم هت زياتر و زياتر ده بيته حکوم هت ي خه لک له لايه ن خودی خه لکه وه.

سيه مين فاکته ري سه ره کی گه شه ی ليبراليزمی نو ي که له وانه يه بنه ره تيرينيان بيت: زيده بوونی نه و باوهره يه که مافی خاوه نداريتي به جیي نه وه ی که بيته پاريزه ري هه موو مافیکی تر، بووه ته هوکاری نايه کسانيه کی نارپه وای ده سه لات. نه وان به س يه کسانيه کی رواله تي ده چه سپينن که له مهيدانی کرده وه دا به شيوه يه کی سيسته ماتیک شکست ديني له ده سه ته به رکردنی نه و نازاديه نه رپنيه وه کيه که ی که له سه ر نه رز بو چینی کرپکار گرن گه. نه و ته وه ره کاکله ی نه و شته يه که له سياسه تي نه مريکادا پي ده گو تر يت «ليبراليزم» که پشتيو انيه کی به هيزی نازاديه مه دهنی و تاکه که سی له گه لي بيباکی و ته نانته دو ژمنايه تي له گه لي خاوه نداريتي تايهت تیکه ل ده کات. تووی نه م ليبراليزمه نوپه ده کري له کتيی «ده ربه ري نازادی» ی ميلدا بدو ژر يته وه. هه رچه نده ميل پيدا گر بوو له سه ر نه وه ی که «نه وه ی پي ده گو تر يت رپيازی بازار گانی نازاد»، هه ره وه کوو «بنه مای نازاديه تاکه که سی» له سه ر بنه مایه کی «به هه مان راده تو کمه» دامه زراوه، به لام سه ره راي نه وه ش پيدا گري له سه ر نه وه ده کرد که هينجه ته کانی نازاديه تاکه که سی و نازاديه نابووری له يه کتر دوورن. له کتيی بنه ماکانی نابووری سياسيدا، ميل به رده وام جه ختی له وه

ده کرده و نه و پرسپاره مان به دوای وه لآمدا ویله، که ناخۆ نازادی تاکه کهسی ده توانی بی خواهنداریتی تایبته گه شه بکات؟ بۆچوونیک که راولز سه ده یه ک دواتر گه پاره وه سه ری.

۳.۲. تیورییه لیبرالییه کانی دادپهروه ری کومه لایه تی

یه کیک له ناکامه کانی کاره گه وره که ی راولز، واته تیوری دادپهروه ری (۱۹۹۹)، یه که م جار سالی ۱۹۷۱ بلاو کرایه وه) نه وه یه که لیبرالیزی نوی سهرنجی خستووته سهر گه شه پیدانی تیورییه ک بۆ دادپهروه ری کومه لایه تی. له شه سته کانی سه ده ی بیسته مه وه که راولز ده سته کرد به بلاو کردنه وه ی بنه په ته کانی تیوری نوی خۆی، فه یله سووفه سیاسییه لیبراله کان شیکاری و مشتومریان له سهر «بنه مای جیاوازی» کردوه که به پیی نه و بنه مایه، کومه لگای دادپهروه کومه لگایه که که نابه رابه رییه ئابووری و کومه لایه تییه کانی وه هارپیک ده خات که زورترین قازانجی بۆ هه ژارترین چینی کومه لگا هه بیته. بۆ راولز پیش هه لبارده (دیفلۆت) نازادی نییه، به لکوو دابه شکردنی یه کسانی داها و سامانه. به س نه و نایه کسانیا نه ی که له درێژماوه دا دۆخی هه ژارترینه کان باشتر ده که ن، دادپهروه رانه ن. راولز وه هه ده بییته که «بنه مای جیاوازی» تیگه یشتنیکی گشتی له بنه مای سه ودای دوولایه نه به ره م دینیت: به و جو ره که پیکهاته ی بنه په تی ده بی به شیوازییک داپرێژریت که خوشبژیوی هیچ گروویکی کومه لایه تی له سهر حسابی نه وانیتر نه بیته. زوریک له شوینکه و توانی راولز نه و نه ده ی سهرنجیان خستووته سهر پابه ندبوون به یه کسانی، سهرنجیان نه داوه ته ئایدیالی سه ودای دوولایه نه. له راستیدا نه وه ی پیشتر پی ده گوترا لیبرالیزی «ده ولته تی خوشبژیوی»، ئیستا زیاتر وه ک یه کسانیه خوازی لیبرالی نازه ده کریت. به لام بۆ ره نگدانه وه میژووییه کانی جیاوازییه که سهیری وتاره که ی یان نارفیسۆن بکه ن له سهر به رگرییه رواله تییه که ی هۆز له ده ولته تی خوشبژیوی (له Courtland 2018).

و به شیوازیکی گونجاو راولز له به ره مه می دواتریدا پیداکری له سهر نه وه ده کات که سه رمایه داریی ده ولته تی خوشبژیوی، پیکهاته یه کی بنه په تی دادپهروه ری بونیات نایت. نه گه ر چه ند وه شانی سه رمایه داریی دادپهروه رانه بن، نه و ده بی «دیموکراسی خواهنداریتی تایبته» له گه ل بلاو کردنه وه ی خواهنداریتی بیت. به بۆچوونی راولز رژییمیک له سهر بنه مای بازاری سۆسیالیستی له سه رمایه داریی ده ولته تی خوشبژیوی دادپهروه رته. زور سه رسوورپه ننه نییه که لیبراله کلاسیکه کانی وه کوو هاییک (1976) پیداکری له سهر نه وه ده که ن که دابه ستنی لیبرالی هاوچه رخ له سهر «تراویله که ی دادپهروه ری

کۆمه لایه تی» لیبرال مۆدیرنه کان وا لیده کات له بیریان بچیته وه که ئازادی پشت به بازاریکی لامه رکه زی له سه ر بنه مای خاوه نداریتی تایبه ت ده به ستیت، که نه نجامه گشتیه کانی پیشینی ناکرین.

به و شیوه رابیرت نۆزیک (1974, 160ff) به باشی «بنه مای جیاوازی» ی راولز به میناکساز به لام نامیژووی پۆلین ده کات. بریار له سه ر دابه شکردنی سامان ده دات، به لام هیچ قورساییه کی نه خلاقى ناخاته سه ر نه وه ی که کی نه و کالایانه ی به ره هم هیناوه که دابه ش ده کرین. جیاوازییه کی ئاشکرا که له مه وه سه ر هه لده دات، نه وه یه که تیوری دادپهروه ری لیبرالیزی راولزی تیورییه که سه باره ت به چۆنیه تی دابه شکردنی کولیره به قیمه، له کاتیکدا تیوری کۆنی لیبرالیزی دادپهروه ری تیورییه که سه باره ت به چۆنیه تی مامه له کردن له گه ل نانه واکان (schmidtz, 2022).

کیشه ی بنه ما میناکیه کان نه وه یه که به وته ی نۆزیک ئازادی مینا که کان ده شیونیت. «هیچ بنه مایه کی دۆخی کۆتایی یان بنه مایه کی میناکی دابه شکارانه ی دادپهروه ری ناتوانی بی ده ستیوه ردانی به رده وام له ژیانى خه لکدا به دی بیت» (1974: 163). بو وینا کردنی نه مه، نۆزیک داوا ده کات بهینیه پیش چاوت که کۆمه لگا له ژیر تیشکی نه و بنه مایه که تو پیت باشه، بگاته میناکیک له دادپهروه ری ته واو. دواتر که سیک دۆلاریک بداته ویلت چه مبه رلین بو ئیمتیازی سه یرکردنی یاری باسکه ی ویلت. پیش نه وه ی بزاین، هه زاران که س و هه ر کامه یان بو هه ر جاریک که ویلت نمایشیک بکات، دۆلاریک ده دانه ویلت. ویلت ده وه له مه ند ده بیت. ئیتر دابه شکردنه که یه کسان نیه، که سیش گله یی ناکات. پرسیا ری نۆزیک: نه گه ر دادپهروه ری میناکیک بیت که له ساتیکی دیاریکراودا ده توانی به ده ست بهینیت، چی روو ده دات نه گه ر کامل بیت؟ ئاخۆ ده بی پاشان هه موو شتیک قه ده غه بکه یت-ئیتر هیچ به کارهینان، به ره مه هینان، بازرگانیکردن، یان ته نانه ت به خشینیک نه بیت-بو نه وه ی مینا که ته واوه که تیک نه چیت؟ تیینی: نۆزیک نه مونا قه شه و نه گریمانه ی نه وه ش ده کات که خه لک ده توان هه رچی پیان خو شه له گه ل داراییه کانیا ن بیکه ن. نۆزیک به وه بیرهینانه وه ی جه ختکردنه وه له سه ر به ستراوه یی مافی خاوه نداریتی به ئازادییه وه که لیبرالیزی له فۆرمی کلاسیکی خویدا زیندوو کرده وه، ئاماژه به وه ده کات که نه گه ر شتیک هه بیت که خه لک بتوانن بیکه ن، ته نانه ت نه گه ر تاکه شتیک که خه لک ئازاد بن بیکه ن نه وه بیت که قه ره بو و لیک بدن به وه که سه که سه رگه رمیان ده کات، که وا ته به تیپه رینی کات ته نانه ت نه و ئازادییه بچوو که ش ده توانی میناکی دلخواز تیک بدات. نۆزیک راست ده کات که نه گه ر سه رنجان بخه ینه سه ر پرگه کانی کات، سه رنج ده خه ینه سه ر کاته جیا بو وه کان و به جددی وه ریان

ده گرین. له کاتیکدا ئه و شته ی که گرنکه، میناکی سامان و داراییه کان له ساتیکدا نییه، به لکوو میناکی ئه و یه که مروفه کان به تیپه ربوونی کات چلون له گهل یه کتر هه لسوکووت ده کهن. که واته ته نانهت نازادیه بچوکه کانیش ده بی میناکی ساتیکی چه قه ستوو تیک بدن. له گهل ئه و شدا، به هه مان شیوه، هیچ هوکاریک نییه که نازادی ده بی میناکیکی به رده و امی هه لسوکووتی دادپهروه رانه تیک بدات. بو نمونه، بنه مایه کی نه خلاقی که هه لاواردنی نژادی قه ده غه ده کات، هیچ دوخیکی کوتایی تایبهت دیاری ناکات. بنه مایه کی ناوا هه مان ئه و شته یه که نوزیک وه ک میناکیکی لاواز، هه ستیار به میژوو و ههروه ها میناک و ئایدیالیکی دیاریکه که چون ده بی له گهل خه لکدا مامه له بکریت، ده بی نییت، که نامانگه یه نیته دابه شکر دنیکی دوخی کوتایی. ئه مه بی ئه وه ی که میناکیکی تازه به دی بی نییت کاریگری له سه ر میناکه که داده نییت. و نه گهر بنه مایه کی قه ده غه کردنی هه لاواردنی نژادی له ریگای گه شه ی کولتور یه وه بیته ناو کوومه لگانه ک له ریگای ده ستیوره دانی یاسایی، پیویستی به هیچ جوړه ده ستیوره دانیکی نامینییت. که واته هه رچه نده نوزیک هه ندیک جار جوړیک قسه ده کات که گوايه ره خنه ی ئه و هه موو میناکه کان ده گریته وه، به لام ده بی نییه ئه و لایه نه ئه ری نییه ی ئه و به هه ند وهر بگرین که میناکه «لاوازه کان» له گهل نازادیدا گونجاون. له وانه یه هه ندیکان به پیی ئه وه ی چلون دینه ناساندن و پاراستن، نژادی به ره و پیش به نه (بروانه 2006: chap.6). بو دیتنی کاره کانی لیبراله مؤدیرنه کان که لیکدانه وه ی ره هه نده کانی یه کسانی له لایه ن نوزیکه وه دووپات ده که نه وه که ده کری به شیوه یه کی باوه ریپیکراو لیبرالی هه ژمار بکریت، سهیری (1992) Sen, (1990) Young, and (1999) Anderson بکه ن.

به و پییه ته نانهت ئه گهر له وه دا له گهل نوزیک هاوړا بین که بنه ماکانی برگه ی کات مؤله تی ده ستیوره دانی زور، به رده و ام و دژوار له ژبانی روظانه دا ده دن، هوکارگه لیک بو گومان هه یه که راوړز مه به سستی قبول کردنی وه ها بو چوونیک هه بووه. راوړز له یه که م وتاریدا ده لیت: «نییه ناتوانین دادپهروه ری دوخیکی به لیکو لینه وه لپی له تاکه ئان و ساتیکدا دیاری بکه یین» (1951: 191). دوا ی سالانیک، راوړز ئه وه ی پیوه زیاد کرد: «ئه وه هه له یه که سه رنج بخرینه سه ر دوخه ریژه یه جیاوازه کانی تاکه کان و بمانه وه ی هه موو گورانکاریه ک که وه ک مامه له یه کی تاک و ته نیا و دابراو ره چاو ده کریت، خو ی له خویدا دادپهروه رانه بیت. ئه وه ری کخستنی پیکهاته ی بنه رته یه که ده بی هه لسه نگیندریت، و له روانگه یه کی گشتیه وه هه لسه نگیندریت (1999b: 76). به و پییه له روانگه ی راوړزه وه ئه رکی پیکهاته ی سه ره کی ئه وه نییه که هه موو مامه له یه ک له به رزه وه ندیی چینی کریکاردا بیت، چ بگا به وه ی که له به رزه وه ندیی تاک به تاکی ئه و چینه دا بیت. راوړز له وه واقعیتر بوو. له به رامبه ردا، ئه وه ره وتی ته واوی

کۆمه‌لگایه که به تیپه‌رینی کات بریاره وه ک چینیک سوود به چینی کریکار بگه‌یه نیت. به دلناییه وه پاولز به جۆریک یه کسانیکه خواز بوو. به لام میناکیک که پاولز ده‌یه ویست پشتگیری لی بکات، میناکیک بوو له دۆخیکی یه کسان که نه ک تا ئه و راده‌یه بو دابه‌شکردن، به لکوو بو په‌یوه‌ندییه کی به‌رده‌وام به کار ده‌هینرا. ئه‌وه به‌وه مانایه نییه که ره‌خنه‌ی نۆزیک هیچ قازانجیکی نه‌بوو. نۆزیک پیمانی نیشان دا که بیردۆزیکی جیگره‌وه چۆن ده‌بیت، و ویلت چه‌مبه‌رلینی وه ک که سیکی جیاواز به شیوه‌یه کی به‌هیتتر (بی بارگرانی قهرزه ناروونه‌کان به کۆمه‌لگا) له‌وه‌ی وینا کرد که پاولز ده‌یتوانی په‌سندی بکات. به باوه‌ری نۆزیک، قازانجه‌کانی ویلت ئه‌وانه نین که ویلت له‌سه‌ر میزه که ده‌یانده‌ۆزیته‌وه، قازانجه‌کانی ویلت ئه‌وانه که ده‌یانخاته سه‌ر میزه که. و ریژگرتن له‌و شتانه‌ی که ویلت ده‌یانیه‌یتته سه‌ر میزه که، به واتای ریژگرتنه له‌ ئه‌وه کوو مروفتیکی جیاواز. تا راده‌یه ک به هوی نۆزیکه‌وه، یه‌کسانیکه‌خاوانی ئه‌مرو دان به‌وه‌دا ده‌نین که هه‌ر یه‌کسانیه‌ک که شیای خۆزگه‌ بیت، که متر سه‌رنج ده‌خاته سه‌ر دادپه‌روه‌ری وه ک تایه‌تمه‌ندییه کی دابه‌شکردنی برگه‌ی کات و زیاتر گرنگی به‌ چۆنیه‌تی مامه‌له‌ له‌گه‌ل خه‌لک ده‌دات: ئه‌وه‌ی که چۆن له‌ به‌رامبه‌ر هاوکاریه‌کانیان پاداشت ده‌کرین و به‌ دریزی زه‌مه‌ن ئه‌وه‌ ده‌رفه‌ته‌یان پی‌ده‌دریت که هاوکاریه‌لێک پیشکەش بکەن که شایه‌نی پاداشتکردن بیت (Schmidtz, 2006).

۳. مشومره‌کان له‌سه‌ر گشتگیربوونی لیبرالیزم

۱.۳. لیبرالیزی سیاسی

له‌گه‌ل په‌ره‌سه‌ندنی کاره‌که‌ی، پاولز پیداه‌گری له‌سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌کرد که لیبرالیزمه‌که‌ی ئه‌وه‌ ری‌بازیکی گشتگیر نییه، به‌وه‌ شیوه‌یه که تیورییه‌کی گشتیی به‌ها، تیورییه‌کی ئه‌خلاق، ئیستیمۆلۆژیایه‌ک، یاخود میتافیزیکی کیشه‌له‌سه‌ر ده‌باره‌ی مروفت و کۆمه‌لگاش له‌ خۆی بگریت. کۆمه‌لگا مۆدیرنه‌کانی ئیمه که له‌سه‌ر بنه‌مای جۆریک له‌ فره‌په‌نگی ژیرانه‌ ساز کراون، ئیستا پر بوون له‌وه‌ جۆره‌ بیروباوه‌پارانه. ئامانجی لیبرالیزی سیاسی زیادکردنی ری‌بازیکی دیکه‌ی سیکتاریه‌ن/تاقمچیتی نییه، به‌لکوو دروستکردنی چوارچۆیه‌یه‌کی سیاسی که ده‌ره‌ق به‌وه‌ ری‌بازه‌ گشتگیر و کیشه‌له‌سه‌رانه‌ بیلایه‌ن بیت. بو‌چوونی پاولز له‌سه‌ر لیبرالیزم وه‌ک چه‌مکیکی ته‌نیا سیاسی، له‌ تیورییه‌ سیاسییه‌ لیبرالییه‌ نه‌ریتییه‌کان که له‌ سه‌ره‌وه‌ باسمان کردن، په‌قوته‌قتر ده‌رده‌که‌ویت، که تا راده‌یه‌کی زۆر سنوورداره‌ به‌وه‌ بنه‌ما ده‌ستوریانه‌ی که پالپشتی له‌ ئازادییه‌ مه‌ده‌نییه‌ بنه‌ره‌تییه‌کان و پرۆسه‌ی دیموکراسی ده‌کەن.

گوس (2004) پئی وایه که جیاوازی نیوان لیبرالیزی «سیاسی» و «گشتگیر» شتانیکی زور پشتگویی ده خات. تیورییه لیبرالییه کان زنجیرهیه کی دریژ پیک ده هینن هر له وانه را که سیسته میکی فهلسه فییه تهسهل ساز ده کن تا ده گاته نه وانه ی که پشت به تیورییه کی چروپر له به ها و چاکه ده به ستن، هه تا نه وانه ی که باوه ریان به تیورییه ک له سهر بنه مای ماف (نه چاکه) هه یه، ریگایه ک بو نه و که سانه ی به دوای ریازیکی ته نیا سیاسیدا ویلن. له گه ل هه موو نه وانه ش، گرنگه له بیرمان بیت که گه رچی نیمه به پله ی یه که م وه ک تیورییه کی سیاسی مامه له له گه ل لیبرالیزم ده که یین، به لام په یوه ندیی به تیورییه به ر بلاوه کانی نه خلاق، به ها و کومه لگاشه وه هه یه. له راستیدا زور که س له و باوه رده دان که لیبرالیزم ناتوانیت خوی له نه و هه موو به ر پرسیایه تییه کیشه له سه ره میتافیزیکی (Hampton, 1989) و نیپستیمۆلۆژیانه (Raz, 1990) رزگار بکات.

۲.۳. نه خلاق لیبرالی

هه ر دوا به دوای ویله یلم فون هومبولت (1854 [1993])، میل له کتیبی «ده رباره ی نازادی» دا پئی وایه که یه کیک له بنه ماکانی په سه ند کردنی نازادی (که پئی وایه زورن)، باشیی گه شه ی تاکایه تی و چاندنی توانا کانه:

تاکایه تی هه مان گه شه کردنه، و... ته نیا چاندنی تاکایه تییه که مروفی گه شه سه ندوو به ره هم دینیت... چی له وه باشتره که مروفه کان له باشترین شتیک که ده توانن بین، نریک بکاته وه؟ و چ شتیک له به ربه ستدانان له پیش نه م چاکه یه خراپتره (Mill, 1963, vol. 18: 267).

نه مه ته نیا تیورییه ک ده رباره ی سیاسه ت نیه. نه مه تیورییه کی بنچینه یی، کاملخواز و نه خلاقیه ده رباره ی چاکه. له م پروانگه یه وه کاری دروست په ره پیدانی گه شه کردن و پیگه یشتنه و به س رژییمیک که نازادییه کی به ر فراوان بو هه مووان دابین بکات، ده توانیت نه مه به ده ست بینیت. نه و ئایدیاله نه خلاقیه ی کاملبوون و گه شه سه ندنی مروف له کوتایی سه ده ی نۆزده و زور به ی سه ده ی بیسته مدا به سه ر بیر کردنه وه ی لیبرالییدا زال بوو. نه ته نیا میل، به لکوو تی. ئیچ. گرین، ئیل. تی. هوبهاوس، بیرنارد بوسانکوت، جان دیویی، و ته نانه ت راولز وه فاداریی خویان نیشان داوه بو جوره کانی نه و نه خلاقه کاملخوازه و پیمان وایه بنه مایه ک بو په سه ند کردنی رژییمیکی مافه لیبرالییه کان دابین ده کات (Gaus, 1983a). و بو لایه نگرانی سه ره خویی لیبرالی که له سه ره وه باسمان کرد، هه روه ها بو تیوریسته کانی «په وشته رزی لیبرالی» وه ک

ویلیم گالستون (1980) بنه‌ره‌تییه. ئەووە که ژیانی باش ژیانیکی به نازادی هه‌لبژێردراو بیټ که تیییدا تاک توانا ناوازه‌کانی خۆی وه‌کوو به‌شیک له پلانی ژیان په‌روه‌ده بکات، به ئە‌گه‌ری زۆر ئە‌خلاق‌ی لیبرالیی زالی سه‌ده‌ی پابردوو بووه.

گرن‌گترین به‌ر په‌ر چه‌ده‌ره‌وه‌ی پی‌گه‌ی کام‌ل‌خو‌ازی میل وه‌کوو ئە‌خلاق‌یکی لیبرالیی جیاواز، گرێبه‌ستخو‌ازی ئە‌خلاقیه که ده‌کرێ به‌سه‌ر دوو وه‌شانی «کانتی» و «هۆبزی» دا دابه‌ش بکریټ. به پیتی گرێبه‌ستخو‌ازی کانتی، کۆمه‌ل‌گایه‌ک که له که‌سانی جو‌راو جو‌ر پینک هاتووه که هه‌ر یه‌که‌یان ئامانج، به‌رژه‌وه‌ندی و تی‌گه‌یشتنی خۆی بو «چاکه» هه‌یه، ئەو کۆمه‌ل‌گایه‌ کاتی‌ک به‌باشترین شیوه‌ پینک ده‌خریټ که بنه‌ماکانی به‌پێوه‌به‌ری، هه‌یچ تی‌گه‌یه‌کی تاییه‌تیان ده‌رباره‌ی «چاکه» فه‌رز نه‌کردیټ. له‌م پروانگه‌یه‌دا ریزگرتن له‌خه‌لکی تر پێویستی به‌وه‌یه که تی‌گه‌یشتنی خو‌مان ده‌رباره‌ی ژیانی باش به‌سه‌ر ئە‌واندا نه‌سه‌پینن. ته‌نیا ئە‌و بنه‌ره‌تانه‌ی که بو هه‌مووان په‌وان، ریز له‌که‌سایه‌تی هه‌مووان ده‌گرن. به‌و شیوه‌یه‌ ئیمه‌ شاهیدی مه‌یلی تیۆریی لیبرالیی ئە‌م دواییه (Reiman, 1990; Scanlon, 1998) ده‌بین بو گۆرینی گرێبه‌ستی کۆمه‌ل‌ایه‌تی له‌گیرانه‌وه‌ی ده‌وله‌ته‌وه‌ به‌ره‌و هۆهینانه‌وه‌یه‌کی گشتی بو ئە‌خلاق یان لانیکه‌م ئە‌خلاق‌یکی کۆمه‌ل‌ایه‌تی. به‌لام ئە‌مه‌ به‌و مانایه‌ نییه که په‌تی بکه‌ینه‌وه‌ لیبرالیزم له‌بنه‌ره‌تدا بو‌چوونیکه که شتی‌ک به‌ناوی گرن‌گیدان به‌کاروباری خوټ هه‌یه و پانتاییه‌ کیش هه‌یه که تیییدا مافی ئە‌وه‌مان هه‌یه بلین «ئە‌وه‌ ژیانی منه»، له‌کاتی‌کدا به‌ریزه‌وه‌ ئە‌و بانگه‌یشتنانه‌ په‌ت ده‌که‌ینه‌وه که داوامان لێده‌که‌ن هه‌یج‌ه‌ت بو خو‌مان بپینه‌وه. لیبرالیزم ئە‌و بیرو‌که‌یه‌یه که سنوور بو هه‌ر جو‌ره‌ هۆهینانه‌وه‌یه‌کی گشتی داده‌نیټ.

له‌به‌رامبه‌ردا گرێبه‌ستخو‌ازی هۆبزی به‌شیوه‌یه‌کی جیاواز ته‌نیا ئە‌و گریمان‌ه‌ی هه‌یه که تاکه‌کان به‌رژه‌وه‌ندیی تاییه‌تی خو‌یان هه‌یه و به‌باشی له‌وه‌ تیده‌گه‌ن که توانایی هه‌ر که‌س بو به‌دواداچوونی کاریگه‌ران‌ه‌ی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی، به‌چوارچێوه‌ی پێوه‌ره‌کان هیز ده‌گریټ که ژیانی کۆمه‌ل‌ایه‌تی پینک دین و به‌ره‌مه‌کانی هاوکاری کۆمه‌ل‌ایه‌تی دابه‌ش ده‌که‌ن. که‌واته ئە‌خلاق چوارچێوه‌یه‌کی هاو‌به‌شه که به‌رژه‌وه‌ندیی خو‌که‌سیی هه‌ر که‌سیک پینش ده‌خات. ئە‌و ئیدعایه‌ که گرێبه‌ستخو‌ازی هۆبزی به‌روونی تی‌گه‌یه‌کی لیبرالییه له ئە‌خلاق، له‌گرن‌گیی خاوه‌نداریتی و نازادیی تاکه‌که‌سی له‌چوارچێوه‌یه‌کی هاو‌به‌شی له‌و شیوه‌دا سه‌رچاوه‌ ده‌گریټ: ده‌گوتریټ که ته‌نیا سیسته‌میکی پێوه‌ره‌کان که نازادییه‌کی به‌رفراوان ده‌به‌خشیته هه‌ر که‌سیک تا چۆنی پین گونجاوه، به‌دوای به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی خویدا بچیت،

ده توانیٔ بابه تی کۆده نگیی بریکاره بهر ژه وه ندیخوازه کان بیٔ. کیشهی بهرده وامی گریبه ستخوازی هابزی ئه قلاتیه تی پروالیه تی نازادی سواربوونه. ئه گهر هه مووان (یان بهس هه ندیک) به مهرجه کانی گریبه سته که وه پابه ند بن و نه زمی کۆمه لایه تی ده سته بهر بیٔ، ژیرانه ده بیٔ که کاتیک ده کری به مامه له یه کی نئه خلاقه بگه یته بهر ژه وه ندی خۆت، ئه نجامی بدهیت. ئه مه له بهر تدا ئارگیومینتی «گه مژه» ی هۆزه که له هۆزه وه تا گۆتیه ره هه ولیان داوه وه لامی بده نه وه.

۳.۳. تیورییه لیبرالییه کانی به ها

به سووران له دروستیه وه بو چاکه، ده توانین سی بهر بژی سهره کی بو تیورییه کی لیبرالییه به ها ده ستیشان بکهین. تا ئیره یه که مینمان شروقه کردوه. کاملخوازی: تا ئه و جیهی که کاملخوازی تیوری کرداری دروسته، ده توانیٔ وه ک گیرانه وهی ئه خلاقیش ببینریت. به لام ئه م لیکدانه وه ش دروسته که پیشگریمانه یه ک بو تیوری به ها یان چاکه پیشکه ش ده کات. به های کۆتایی مرویی که سایه تی گه شه سه ندوو یان ژیانیکی سهر به خویه. له کیه رکی له گه ل ئه و تیورییه ئو بژیکتیفیستییه ی به هادا دوو شروقه ی دیکه ی لیبرالی هه ن: پلورالیزم و سو بژیکتیفیزم.

به رلین له بهرگرییه به ناوبانگه که ی له نازادی نیگه تیف، پیداگر بوو له سهر ئه وه ی که به ها یان ئامانجه کان فره ن و بیجگه له وه ش چون به دوای ئامانجیکدا به مانای به دینه هاتنی ئامانجه کانی دیکه یه. به و پیه کۆتاییه کان تووشی به ریه ککه وتن ده بن. له پرووی ئابوورییه وه، چون به دوای یه ک ئامانجدا تیچووی دهرفته کانی لی ده که ویتته وه: ئه و ئامانجانیه ی که له ده ست چون، ناکری بیترخ نیشان بدرین. هیچ ریگایه کی ره وای نیوانکه سی بو ریز به ندکردنی کۆتاییه کان نییه، و هیچ ریگایه کیش بو به ده سته یانی هه موویان نییه. ههر مروقیک ده بی به تیچووی له ده ستدانی ئامانجه کانی تر خوی بو هه ندیک ئامانج ته رخان بکات. که واته بو پلورالیسته کان مهرج نییه سهر به خوی، کاملبوون یان گه شه سه نندن پله یان بهر زتر بیٔ له رابواردن، پاراستنی ژینگه یان یه کسانیی ئابووری. هه موویان بو به ده سته یانی سهرنجی ئیمه کیه رکی ده کهن، به لام له بهر ئه وه ی پیکه وه به راورد ناکرین، هیچ بژارده یه ک ناتوانی له بواری نیوانکه سییه وه بهر ز بکریته وه.

پلورالیست سو بژیکتیفیست نییه: ئه وه که به ها کان زۆرن، کیه رکیکارن و ناپیورین، به و مانایه نییه که به جوړیک له جوړه کان پشت به ئه زموونی سو بژیکتیف ده به ستن. به لام ئه و بانگه شه یه که ئه و شته ی

مرۆف گرنگی پیدهدات، لهسهه نهزمونگه لیک دامه زراوه که له کهسیکه وه بو کهسیکی تر جیاوازن، له میژه بوته به شیک له نه ریتی لیبرالی. بو هوڤز، نه وهی که مرۆف گرنگی پیدهدات، په یوه سته به وهی که ناره زووی چی ده کات (48: [1651] 1948). لۆک «تیوری تامی بهها» ده ناسینییت:

زهین به شیوازیکی جیاواز چیژ ده بات، ناوده میس ههروهها؛ و توش به بی نه نجام هه ول ده دهیت هه موو مرۆفیک به سامان یان شکومه ندی دلخوش بکهیت، (که هیشتا هه ندیک کهس به خته وه ریی خو یان له وه دا ده بیننه وه). وه ک چون ده ته وی په نیر یان قرژال بدهی به هه موو مرۆفه برسیه کان که هه رچه نده بو هه ندیک کهس زور خوش و به تامن، به لام بو هه ندیک تر له راده به ده ر ناخوش و قیزه ونن: زور کهس برسیتیان پی باشته له م خواردنانه که بو هه ندیک کهس وه ک نانی جه ژن وان. پیم وایه لیره وه بوو که فه یله سووفه کونه کان بیهووده پیان وابوو که چاکه ی ره ها له ده ول مه ندی، چیژه جه سته یه کان، یان ره وشته رزی یان بیرکردنه وه دایه. و له وانه یه به هه مان شیوه ش مشومرپکی مه نتقیان هه بو بیت له سهه نه وهی ناخو باشته ر چیژ ده بیت له سیو، هه لووژه یان گوژدا بیت و خو یان به سهه ر گرووی جیاوازا دابه ش کردووه. چونکه... تامه خو شه کان پشت به خودی شته کان نابه ستن، به لککوو به ستراون به زه وقه تایه ته کانه وه که زوریش جوراو جورن... (269: [1706] 1975).

کاملخواز و پلورالیست و سوپریکتیفیسته کان له سهه نه و خاله چاره نوو سسازه ها و ران: سروشتی بهها جوریکه که مرۆفه ژیره کان به دوای شیوازی ژیانی جیاوازا ده گه رین. بو کهسی کاملخواز، نه مه له بهر نه وه یه که هه ر مرۆفیک خاوه ن توانای تایه تیه که گه شه کردیان بهها به ژیانی ده به خشیت؛ بو پلورالیسته کان له بهر نه وه یه که بهها کان زورن و ناکوکیشن و هیچ کهسیک ناتوانیت هه موویان له خو بگریت یان هه لباردنی دروستی نیوانکهسی له نیواناندا بکات. و بو سوپریکتیفیست له بهر نه وه یه که بیرۆکه کانمان سه باره ت به وهی چی به نر خه، له ناره زوو یان سه لیه ی ئیمه وه سه رچاوه ده گریت و نه مانه له تاکیکه وه بو تاکیکی دیکه جیاوازن. که واته هه ر سی بو چوونه که به رگری له و بیرۆکه بنه ره تیه لیبرالییه ده کهن که مرۆفه کان به شیوه یه کی ژیرانه شیوازی ژیانی جیاواز پهیره ده کهن. به لام له خو یاندا نه م جوره چه مکانه له باره ی بهها کانه وه نه خلاقیکی لیبرالی په ره پینادهن، چونکه پیوستیان به نارگیو میتتیکی زیاده هیه که بههای لیبرالی به نورمه کانی نازادی وه کیه که وه به سته وه، و به و بیرۆکه وه که مرۆفه کانی دیکه ته نیا به هو ی هه بوونی بههای تایه ت به خو یان خاوه ن ریز و پیگه ن. بو دلنیا بوون وا دیاره که بهرلین پی

وايه ئارگيومينتيكى زۆر سەرپراست هه يه: فره يى سروشتى ئامانجه كان بالاده ستىي سياسىي نازادىي به دوا دا دىت (بۇ نمونوه سه يرى Gray: 2006 بكه). بهرلین پىي وايه كه گهره نتيكردى پيوه ريک بۇ نازادىي نه ريئى مروّفانه ترين ئايدىاله، چونكه دان به وه دا ده نيّت كه «ئامانجه كانى مروّف زۆرن» و كه س ناتوانىت هه لّباردنىك بكات كه بۇ هه موو مروّفه كان گونجاو بيّت (171: 1969). لئره دايه كه سو بژيكتيفيست و پلوراليسست هه ندىك جار وه كيه ك پشت به وه شانى گريبه ستخوازيي ئه خلاقى ده به ستن. ئه وانه ي پيداگرن له سه ر ئه وه ي كه ليبراليزم له كو تايدا به ني هيليزم ده گات، ده توانرىت وه ها ليك بدرىته وه كه ئه م گواسته وه يه سه ركه وتوو نابىت: به بۇ چوونى ئه وان، ليبراله كان به تيوريه كي سو بژيكتيفيستى يان پلوراليسستى له به هاوه نووساون كه هيچ تيگه يشتنيك له باره ي مافه وه به ده سته وه نادات.

۴.۳. ميتافيزيكي ليبراليزم

به دريژايى سه ده ي رابردوو، ليبراليزم تووشى مشتمو مپ بووه، له لايه كه وه، له لايه ن ئه وانه ي به شيوه يه كي بهر فراوان وه ك «تاكگه راكان» ده ناسرىن و له لايه كي ديكه وه، ئه وانه ي وه ك «كومه لباوه رپه كان»، «كومونيتاريسته كان» يان «ئورگانيسيسته كان» ناسراون (بۇ گومانكردن له م باره وه، پروانه Birds, 1999). ئه م ناو نيشانه ناروون و گشتگيرانه بۇ كومه ليك ناكوكي بهر فراوان به كار هيئراون. ئيمه لئره دا سه رنج ده خه ينه سه ر ئه و مشتمو مرانه ي كه تايبه تن به (يه كه م) سروشتى كومه لگا؛ (دوو هه م) سروشتى خود.

بى گومان ليبراليزم زۆر جارن په يوه سته به شروّفه تاكگه راييه كانى كومه لگاوه. ميل پىي وا بوو: «مروّفه كان له كومه لگا دا» هيچ تايبه تمه ندىيه كيان نييه جگه له و تايبه تمه ندىيانه ي كه له ياسا كانى سروشتى تاكه كه سىي مروّفه وه سه رچاوه يان گرتوو وه هه ر له و ياسا يانه شدا ده توينه وه» (1963, Vol. 8: 879)؛ هه ر وه ها سه يرى (Bentham: 1970 [1823]: chap. I, sec. 4 بكه). هيئريئرت سپينسه ر ها ورا بوو كه «تايبه تمه ندىيه كانى بارسته به ستراره ي تايبه تمه ندىيه كانى به شه پيكه يئنه ره كانين» (1995 [1851]: 1). له سالانى كو تايبى سه ده ي نۆزده هه مدا ئه م بۇ چوونه تاكگه راييه تا ده هات زياتر تووشى هيئرش ده بووه وه، به تايبه ت له لايه ن ئه و كه سانه وه كه له زيئر كاريگه رىي فه لسه فه ي ئايدىاليسستيدا بوون. دى. جى. ريج په خنه له ليبراليزمى تاكگه رايى سپينسه ر ده گريئ، ره تى ده كاته وه كه كومه لگا ته نيا توپه له يه ك له تاكه كان بيّت، پيداگره له سه ر ئه وه ي كه زياتر له زينده وه ريك ده چيئ كه ژيانىكى ئالوزى له هه ناويدا هه لگر تووه (1896: 13). ليبراله كانى وه ك ئيل. تى. هوبهاوس و ديويى ئه گه رچى ئه و بۇ چوونه رادىكاله

کۆمەلپاوه پانهیان رەت کردەوه، وەک ئەوانەى که بېرنارد بۆسانکویت (2001) بانگەشەیان بۆ دەکات، بەلام هەر وەها تاکگەرایی رادیکالی بېنتام و میل و سپېنسریشیان رەت کردەوه. بە درێژایی نیوهی یەکه می سەدهی بیستم، شروڤه ی «ئورگانیک» ی کۆمەلگا کاریگەریی خستبووه سەر تیۆریی لیبرالی و تەنانهت ئابوورییش (بروانه، J.M. Keynes, 1956: 106; A.F Mummery and J. A. Hobson, 1972: 275).

لە سەردهمی جەنگی جیهانی دووهم و دوای جەنگی جارێکی دیکە ئەو بیروۆکیە سەری هەلدا که لیبرالیزم لە سەر بنەمای شروڤه ی بنەرەتی تاکگەرایی بۆ مروڤ لە کۆمەلگادا دامەزراوه. کۆمەلگای کراوه و دوژمنەکانی (1945) ی کارل پۆپەر پەرخەنەکی بەرەوهامی لە تیۆریی هیگلی و مارکسیستی و تیۆریی کۆمەلپاوه پانه و میژوو پانه لە کۆمەلگا خستە روو، که پۆپەر که لە بنەرەتدا نالیبرال بوو. سەر هەلدانەوهی شیکاریی ئابووری لە تیۆریی لیبرالیدا تاکگەراییەکی میتۆدۆلۆژی وردی هێنایە ئاراوه. جەیمس بیوکانون و گوردۆن تولۆک لە سەرەتای شەسته کاندای نووسینی کدا، بە توندی بەرگریان لە بنچینە ی «تاکگەرایی» کرد لە دژی هەموو جۆرەکانی «ئورگانیزم»: «ئەم ریبازیان تیۆرییە [ئورگانیک] یان بە کۆمەلە... لە بنەرەتدا دژایەتیکردنی نەریتی فەلسەفیی رۆژئاوایە که تیدا تاکە کەس بوونەوه رێکی سەرەتایی فەلسەفییە» (1965: 11-12). بیوکانون و تولۆک پیداکرێن لە سەر ئەوه دەکرد که مروڤ تاکە هەلبێژەر و بریار دەری راستەقینەیه و ئارەزووه کانی هەم کردەوهی گشتی و هەم کردەوهی تاییەت دیاری دەکات. تاکگەرایی بووژاوهی نیولیبرالیزمی کۆتایی سەدهی بیستم لە سەر بنەمای ناساندنی هۆبز وەک ئەندامێکی کۆمەلای لیبرال کاری دەکرد. شروڤه ی تەواو تاکگەراییەکی هۆبز لە کۆمەلگا و لیکدانەوهی بۆ دۆخی سروشتی، هاوکاریی دەرشتنی تیۆریی یاریی (گەمە) کرد و شروڤه یەکی تەواو تاکگەراییە و فۆرمالی بۆ دەولەتی لیبرال و ئەخلاقی لیبرالی لیکەوتەوه.

هەر وەک دەزانین، بەم دواییانە شاهییدی نوێبوونەوهی حەزێکی دووبارە بۆ شروڤه ی کۆمەلپاوه پری بۆ کۆمەلگا لیبرالەکان بووین، هەرچەندە دەستەواژە ی کۆمەلپاوه پری لە بەرژەوهندیی کۆمۆنیتاریزم کال بووتەوه. ئیمی گاتمان لە سالی 1985دا لە نووسینی کدا تیبینی ئەوهی کردووه که «ئیمە شاهییدی زیندوو بوونەوهی پەرخەنی کۆمۆنیتار لە تیۆریی سیاسی لیبرالین. وەکوو پەرخەگرانی شەسته کانی سەدهی رابردوو، پەرخەگرانی هەشتاکانی سەدهی رابردوو لیبرالیزم بەوه تاوانبار دەکەن که بە هەلە و بە شیوهیەکی قەرەبوونە کراوه بەرهو تاکگەرایی رۆیشتووه» (1985: 308). دوابەدوای پەرخەنی بەناوبانگی

مایکل سەندیل لە راولز، ژمارەییە ک پەرخەگری دیکەش لیبرالیزمیان بەو تۆمەتبار کرد که لەسەر بنەمایەکی ئەبستراکت لە خودی تاکە کەسەکان وەک هەلبژێرەریک دامەزراوە کە پابەندبوون و بەها و نیگەرانییەکانیان مەلکی خۆیانن، بەلام هەرگیز خود پیک ناهێنن. هەرچەندە مشتومری «لیبرال-کۆمۆنیتار» لە کۆتاییدا ناکۆکییەکی بەرفراوانی ئەخلاقی و سیاسی و کۆمەڵناسیی سەبارەت بە سروشتی کۆمەڵگاگان و ماف و بەرپرسیاریتی ئەندامەکانیان لەخۆ گرتبوو، بەلام کاکلی مشتومرە کە سەبارەت بە سروشتی خودی لیبرال بوو. بە باوەری سەندیل، ئەو درزە کە لە دلی لیبرالیزمی راولزدا، تیۆرییەکی ئەبستراکتی پەسەندنە کراوە کە خود وەک هەلبژێرەریکی سەربەخۆی پەتی دەبینیت. ئەو راولز بەو تۆمەتبار دەکات کە پێی وایە دەکرێ مەرووف وەک گونجایشتیکی پەتی بۆ هەلبژاردن پێناسە بکەیت کە دەکرێ یە ک یان هەموو دلبەستەیی و بەهاکانی وەلا بنیت و لە گەڵ ئەوەشدا ناسنامە کە ی بەهێڵیتەو.

لە ناوەراستی هەشتاکانی سەدە ی رابردوو بەملاوە لیبرالە جیاوازه کان بەدوای ئەوەدا بوون نیشان بدەن کە لیبرالیزم دەتوانیت بانگەشە بۆ تیۆرییە ک دەربارە ی خود بکات کە بواری ئەندامی کۆلتووری و هۆگری و پابەندبوونە هەلبژێردراوە کانی دیکەش بکاتەو کە ئەوانیش لانی کەم بەشیکی خود پیک دەهێنن (Kymlicka, 1989). بەشیکی زۆری تیۆری لیبرالی لەسەر ئەو پرسە چر بوو تەو کە چۆن دەتوانین بوونەو هەری کۆمەڵایەتی بین، ئەندامی کۆلتوورە کان بین و لە نەریتە جۆراو جۆرە کاندای گەشە بکەین، لە هەمان کاتیشدا هەلبژێرەری سەربەخۆی بین کە لە ئازادییە کەمان بۆ بنیاتنانی ژیا نی خۆمان بە کار دێنین.

۴. مشتومرە کان سەبارەت بە گەشتن بە لیبرالیزم

۱.۴. ئایا لیبرالیزم لە هەموو کۆمەڵگا سیاسیە کاندای پەوایە؟

میل لە کتیبی «دەربارە ی ئازادی» دا ئاماژە ی بەو کردوو کە «ئازادی وەک بنەمایە ک هیچ کار پیکردنی بۆ دۆخی پێش گەشە ی گفتوگۆی ئازاد و بەرەبەر نییە» (1963, vol. 18: 224). بەو پێیە «ستەمکاری جۆریکە لە حکوومەتیکی پەوای بۆ پەروو پەروو بوونەو هە ی بەرەبەرە کان، بەو مەرجە ی کە بیته هۆکاری پێشکەوتنیان...» (1963, vol. 18: 224). ئەم پرگە یە، کە بە رۆحی ئیمپریالیزمی سەدە ی نۆزده هەمەو هە دارپێژراو (ویان وەک هەندی ک کەس پێی دەلێن پەگەز پەستی شاراو)، زۆر جار لە لایەن لایەنگرانی

میلوه وه ک شهرمه زاریه ک پشتگوي ده خريت (Parekh, 1994; Parekh, 1995; Mehta, 1999; Pitts, 2005). نه مه نه وه ناگه يه نيت که هيچ بهرگريکاريکي بيرکهره وه خوي له م ده برپينانه ي «ميل» به خاوه ناکات. بو نمونه پروانه کتبي (Inder Marawah, 2011). سه ره پاي نه وه ش، نه م ده برپينه پرسيارکي وروژانده وه که تا ئيستاش ليبراله کان دابه ش ده کات: نايابنه ما سياسي ليبراليه کان بو هموو کومه لگا سياسي کان ره وان؟ له کتبي «ياساي گه لان» دا راولز ده لیت که وانیه. به برواي راولز ده توانريت «کومه لگه يه کي پله به ندرکراوي شياو» هه بيت که هموو که سه کاني به پي تيگه يشتني ليبرالي نازاد و وه کيه ک نه بن، به لکو وه ک «نه ندامي بهر پرسيار و هاوکار له گروه په کاني خوياندا» سه يريان ده کات که له بهرته دا وه کيه ک نين (1999a: 66). به و پينه ناتوانريت چه مکيکي ته واو ليبرالي له دادپه روه ري له بيرو که هاو به شه کاني نه م «خه لکه» دا بنيات بنريت، هه چه نده مافه بهرته تيه کاني مروف، که له خودي بيرو که ي پيکها ته ي هاو کاري کومه لايه تيدا هاتوه، بو هموو که س ده گونجيت. ده يفيد ميله ر (2002) بهرگريه کي جياواز له م هه لويس ته دژه يونيفه رساليه پهره پيده دات، له کاتيکدا نه وانه ي وه ک توماس پوگ (2002: ch. 4) و مارتا نوسباوم (2002) هه لويس تي راولز پرت ده که نه وه. نه وان له بري نه وه ي بانگه شه بو وه شان کاني يونيفه رساليزمي نه خلاقي بکن، بانگه شه بو نه وه ده که ن که بنه ما نه خلاقيه ليبراليه کان بو هموو ده وله ته کان گونجاون.

۲.۴. ناياب ليبراليزم تيوريه کي جيهان نيشتمانه يان تيوريه کي ده وله ت-ته وه ره؟

مشتومر له سه ر نه وه ي که نايابنه ما ليبراليه کان بو هموو پيکها ته سياسي کان ده گونجين يان نا، نايبت له گه ل نه و مشتومر پيکه ل بکريت که ناياب ليبراليزم تيوريه کي ده وله ت-ته وه ره، يان لانيکه م به شيويه کي نايديال تيوريه کي سياسي جيهان نيشتمانه بو هموو مروفايه تي. ئيمانويل کانت-يونيفيرساليستيکي نه خلاقي که له وانه يه هه ر نه و ناوا بوويت-نامازه ي به وه دا که هموو ده وله ته کان ده ب وه ک که سانيکي نازاد و وه کيه ک ريز له که رامه تي هاو ولايتيانيان بگرن، به لام رته تي کرده وه مروفايه تي تا قه کومه لگه يه کي سياسي پيک به ينييت. به م شيويه نه و نايديالي کومه لگه يه کي سياسي ليبرالي جيهان نيشتماني يونيفه رسالي له بهرته وه نديي جيهانيک له ده وله ته کان که هموو يان ده ستوري دادپه روه رانه ي ناو خويان هه يه و له کونفيدراسيونيکدا بو گه ره نتيکردني ناشتي يه ک ده گرن، پرت کرده وه ([1795] 1970).

له تيوري ليبرالي کلاسيکدا جياوازي نيوان جيهانيک له کومه لگه ليبراله کان و کومه لگه يه کي

لیبرالی جیهانی بنه‌رتی نییه. به‌و پئییهی ئامانجی حکومته له کۆمه‌لگه‌یه کدا مسۆگه‌رکردنی ئازادیی بنه‌رتی و مافی خاوه‌نداریتییی هاوولاتیانیه‌تی، سنووره‌کان له لیبرالیزمی کلاسیکدا گرنگیه‌کی ئه‌وتۆی ئه‌خلاقیان نییه (Lomasky, 2007). له به‌رامبه‌ردا له لیبرالیزمی «نوی» دا که جه‌خت له‌سه‌ر دابه‌شکردنه‌وی سامان بۆ به‌ده‌سته‌هینانی دادپه‌روه‌ریی کۆمه‌لایه‌تی ده‌کریته‌وه، زۆر گرنگیه‌ بزانریت کئی کۆمه‌لگه‌ی سیاسی یان ئه‌خلاقیی پیک دینیت. ئه‌گه‌ر بنه‌ما لیبرالییه‌کان پئوستان به‌ دابه‌شکردنه‌وه‌یه‌کی به‌رچاوی سامان هه‌بیت، ئه‌وا گرنگیه‌کی یه‌کلاکه‌ره‌وه له‌مه‌دا هه‌یه که ئاخۆ ئه‌م بنه‌مایانه ته‌نیا له ناو کۆمه‌لگه‌ تابه‌ته‌کاندا کاریان پیده‌کریت یان ئایا هه‌موو جیهان داده‌گرن. به‌م پئییه‌ مشتومرپکی سه‌ره‌کی له نیوان راولز و زۆریک له شوینکه‌وتوانیدا ئه‌وه‌یه که ئایا «بنه‌مای جیاوازی» ته‌نیا له ناو ده‌وله‌تیکی لیبرالی وه‌ک ئه‌مریکا (که له‌ویدا هه‌ژارترینه‌کان هه‌ژارترینه‌ ئه‌مریکیه‌کانن) جیبه‌جی بکریت، یان ده‌بی له ئاستی جیهانیشدا جیبه‌جی بکریت (که له‌ویدا هه‌ژارترینه‌کان هه‌ژارترینه‌کانی جیهانن) (Rawls, 1999a: 113ff; Beitz, 1973: 143ff; Pogge, 1989: Part Three).

۳.۴. کارلیکی لیبرال له‌گه‌ل گرووپه‌ نالیبراله‌کان: نیوده‌وله‌تی

هه‌روه‌ها تیۆریی سیاسی لیبرالی سه‌باره‌ت به‌ وه‌لامدانه‌وه‌ی گونجاو بۆ ئه‌و گرووپانه (کولتووری، ئایینی و هتد) که پشتگیری له‌ سیاسه‌ت و به‌ها نالیبرالییه‌کان ده‌کهن، تووشی درز ده‌بیت. ئه‌م گرووپانه به‌شیک له‌ ئه‌ندامه‌کانیان له‌ خویندن بیبه‌ش ده‌کهن، بانگه‌شه‌ بۆ خه‌ته‌نه‌کردنی ژنان ده‌کهن، ئازادیی ئایینی سنووردار ده‌کهنه‌وه، سیسته‌میکی نایه‌کسانی کاستی ده‌پارێزن و هتد. که‌ی ده‌بی گرووپیکی لیبرال ده‌ست له‌ حوکمرانیی ناوخۆیی گرووپیکی نالیبرال وه‌ربدات؟

سه‌ره‌تاوای دابنن که گرووپیی نالیبرال پیکه‌هاته‌یه‌کی سیاسی یان ده‌وله‌تیکی دیکه‌یه. ئایا لیبراله‌کان ده‌توانن ده‌ست له‌ کاروباری ده‌وله‌ته‌ نالیبراله‌کان وه‌ربده‌ن؟ میل له‌ وتاره‌که‌ی سالی ۱۸۵۹دا له‌ ژیر ناوی «چه‌ند وشه‌یه‌ک له‌سه‌ر ده‌ستتیه‌ره‌نه‌دان» وه‌لامیکی ئالۆز ده‌داته‌وه. به‌ دووباره‌کردنه‌وه‌ی ئیدیعیای خۆی له «ده‌رباره‌ی ئازادی» دا که پئی وایه‌ ولاتانی شارستانی و ناشارستانی ده‌بی به‌ شیوه‌یه‌کی جیاواز مامه‌له‌یان له‌ گه‌لدا بکریت، پیداغری له‌سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌کات که «به‌ر به‌ره‌کان وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌ک هه‌چ مافیکیان نییه، جگه‌ له‌ مافی مامه‌له‌کردنیک که ره‌نگه‌ له‌ زووترین کاتدا بیانکات به‌یه‌ک. تاکه‌ یاسای ئه‌خلاقیی بۆ په‌یوه‌ندیی نیوان حکومته‌تیکی شارستانی و به‌ر به‌ری، یاسا یونیفه‌رساله‌ ئه‌خلاقیه‌کانی نیوان مرۆف و مرۆفن»

(1963, vol. 21: 119). ئەگەرچی ئەمرۆ ئەمە بە سانایی وەك كەیسێك بۆ ئیمپریالیزمیكى باوكسالاری ناپەسەند دیتە بەرچاو (و بە دلنایییە وە وا بوو)، بەلام ئارگومینتی میل بۆ ئەنجامە كە ئالۆزترە، لەنیواندا ئەو ئیدیعیایە كە بەو پێیە ئەخلاقى نیودەولەتى پشت بە دەستەواو دەبەستیت، حكومەتە «بەرەره كان» كە ناكړی بۆ بەشداری لەو دەستەواو دا حیسایان لەسەر بكریت، كەواتە لە لایەن حكومەتە كانەو هەچ مافیکیان پێ نادریت. لە هەر حالە تدا كاتیک میل باس لە دەستتێوەردانە كانی نیوان گەلانی «شارستانی» دەكات، باسە كە تەواو ئالۆزترە لەو كە دەولەتیک دەتوانیت بۆ پاراستنی بنەما لیبرالییە كان دەست لە كاروباری دەولەتیکى دیکە وەربەدات. لێرەدا میل بە گشتی دژی دەستتێوەردانە. «هۆكارە كەش ئەو یە كە بە دەگمەن شتیک دەدۆزیتەو كە پێی دلنایا بین لەو یە كە دەستتێوەردان ئەگەر سەر كەوتووش بیت، لە بەرژەو ندى خەلكە كە دەبیت. تاكە تاكێردنەو یەك كە دەربارەى شیابوونى خەلكێك بۆ دامەزرانە مەدەنیە كان بە نرخ بیت، ئەو یە كە تەواو یان بە شیکیان ئامادەن لە پیناوى پزگارى خۆیان بخەنە مەترسییەو» (1963, vol. 21: 122).

بێجگە لە پرسیارە كانى شویندانەرى، تا ئەو شوینەى كە گەل یان گرووپە كان مافی دیاریكردنى چارەنووسى بە كۆمەلایان هەیه، دەستتێوەردانى گرووپىكى لیبرال بۆ هاندانى كۆمەلگە یەكی نالیبرال بۆ وەرگرتنى بنەما لیبرالییە كان لە پرووى ئەخلاقییە وە ناپەزایى لێدەكەوێتەو. هەر وەك تاكە كان پەنگە لیبرالە كان پێیان وابى كە گەل یان گرووپە كان ئازادن كە لە بەرپۆ بەردنى كاروبارى بە كۆمەلای خۆیان هەلەش بكەن. ئەگەر خۆتێگە یشتنى خەلك لەسەر بنەماى بەشداریكردن یان لەم جۆرە گرووپانە دا بیت، تەنانەت ئەوانەى كە ئازادییە كانیان قورغ دەكریت، لەوانە یە ناپەزایەتییان بەرامبەر بە سەپاندنى بنەما لیبرالییە كان هەبیت و پەنگە بە جۆرىك زیانیان پێ بگات (Margalit and Raz, 1990; Tamir, 1993). هەر بۆیە زۆرىك لە لیبرالە كان بە جى پێشنیاركردنى بیروكەى دەستتێوەردان، بنەما جۆراو جۆرە كانى پێكەو هەلەكردن پێشنیار دەكەن كە دیارى دەكات لیبرالە كان تا كوی دەبى لە گەل و كۆلتوورە نالیبرالییە كان هەلكەن. وەك هەمیشە باسە كەى راوێز ورد و پروونكەرەو یە. راوێز لە باسە كە یە سەبارەت بە كاروبارى دەرهو یە گەلانی لیبرال دەلێت كە گەلانی لیبرال دەبى كۆمەلگە نالیبرالە شیابوە كان لە دەولەتانی «ناياسایى» و دەولەتانی دیکە جیا بكەنەو؛ گرووپى یە كەم بانگە شەى پێكەو هەلەكردن لە گەل گەلانی لیبرال دەكەن، بەلام گرووپى دوو هەم وانین (1999a: 59–61). راوێز پێى وایە گەلانی شیابو بە ئاسانى ئەو دەولەتانه قبوول ناكەن كە مافە كانى مرؤف پشتگوى دەخەن: ئەو جۆرە دەولەتانه لەوانە یە تووشى «گەمارۆى سەخت و تەنانەت دەستتێوەردان» بن (1999a: 81). لە بەرامبەر دا راوێز پێى وایە كە

«گهلانی لیبرال ده بی ههول بدن گهلانی شیایوی [نالیرال] هان بدن، به لام به پیداکری له سه ره ئه وهی که هه موو کومه لگا کان ده بی لیبرال بن، زیندوو یه تییان سه رکویر نه کهن» (1999a: 62). چاندران کوکاتاس (2003) - که لیبرالیزمه که ی له نه ریتی کلاسیکه وه سه رچاوه ی گرتوه - مه یلی بو پیکه وه هه لکردنی ته واوه تی له گهل گهلانی نالیرال هه یه، به و مه رجه گرنگی که ده بیته مافی ده رچو نیان هه بیته.

۴.۴. کارلیکی لیبرال له گهل گروپه نالیراله کان: ناوخویی

پینگه ی گروپه نالیراله کان له ناو کومه لگا لیبراله کانداتا دیت ده بیته بابه تی مشتومر، به تایبه تیش ریترگرتن له هه ندیک له هاوولاتیانی باوه ردار. پیویسته دوو پرسیار له یه کتر جیا بکه یه وه: (یه که م) تا چه ند پیکهاته کولتووری و ئایینیسه نالیرالییه کان ده بی له داخواییه کانی ده ولته تی لیبرال بیبه ری بن؟ و (دوو هه م) تا چه ند ده کری ریگه یان پییدریت له بریاردان له ده ولته تی لیبرالدا به شدار بن؟

بو وه لامی پرسیری یه که م، لیبرالیزم میژوو یه کی دوو ردریژی هه یه له هه ولدان بو ئارامکردنه وهی ئه و گروپه ئایینیانه ی که نارزه ایه تی قوولیان به رامبه ر به هه ندیک سیاسه تی گشتی هه یه، وه ک کواکه ره کان، میژونه کان یان سیکه کان. قورسترین پرسه کان له م رووه وه له په یوه ندی له گهل مندالان و په روه رده دا سه ر هه لده دن (بروانه Galston, 2003; Fowler, 2010; Andersson, 2011) بو نمونه میل ده نووسیت:

... که یسی په روه رده له به ر چاو بگرن. ئایا ئه وه بنه مایه کی به لگه نه ویست نییه که ده ولته ده بی بو هه ر مروقییک که وه ک هاوولاتی ئه و له دایک ده بیته، خویندن تا ئاستیکی دیاریکراو بکاته ناچاری؟ به لام کی هه یه که له ناسینه وه و جه ختکردنه وه له سه ر ئه م راستیه نه ترسیت؟ به زه حمه ت که س ده توانی ئینکاری ئه وه بکات که ئه مه یه کیکه له پیروترین ئه رکه کانی دایک و باوک (یان به پیی یاسای ئیستا، باوک)، دوا ی هینانی مروقییک بو سه ر دنیا، په روه رده یه کی گونجاو به و بوونه وه ره بدریت بو ئه وه ی رولی خو ی له ژیاندا به رامبه ر به که سانی تر و به رامبه ر به خو ی به باشی بگپریت... که هینانی مندالییک بو سه ر دنیا ئه گه ر ئاسویه کی دادپه روه رانه نه بیته که بتوانیت هه م خو راک بو جه سته ی دابین بکات و هه م فییرکردن و راهینانیش بو میشکی، تاوانیکی ئه خلاییه، هه م له به رامبه ر منداله بینازه کان و هه م له به رامبه ر کومه لگاش... (1963, vol. 18).

به دریژی سی سالی رابردوو که یسیکی تایبه ت هه بووه که کاکلی سه ره کیی ئه م مشتومر یه

- ویسکونسنین به رامبهر یۆدەر: [406 U.S. 205 (1972)]. له م که یسه دا دادگای بالای ویلایه ته یه کگرتووه کانی ئه مریکا پشتگیری له مافی دایک و باوکه ئامیشه کان کرد که خۆیان له یاسا کانی خۆیندنی ناچاری به دوور بگرن و منداله کانیاں له ته مهنی ۱۴ سالی دا له قوتابخانه دوور بخه نه وه - به م پییه و به قسه ی ئامیشه کان، خۆ دوور گرتن له کاریگریه سیکولاره کان پیویسته، چونکه له وانیه بنه هۆکاری لاواز کردنی شیوازی ژیا نی نه ریتی ئامیشه کان. به و پییه که کۆمه له کولتوری و ئاینیه کان مندالان گه و ره و په روه رده ده که ن، ئه مه نا کرئ وه کوو وازه ئینانیکي نازۆره ملی /خۆویست له ده ولته تی لیبرال بیندریت: ئه وان ده سه لاتنی زۆره ملی به سه ر مندالاندا ده سه پینن و لی ره دا بنه ما بنه ره تییه لیبرالییه کان سه باره ت به پاراستنی بیتاوانه کان له به رامبهر ناچار کردنی نا ره وا دینه مه دیدان. هه ندیک پیا ن وایه که بنه ما لیبرالییه کان وا ده خوازن که ده بی ده ولته ده ستیوه ردان بکات (دژی گرووپه کانی وه ک ئامیشه کان) بو ئه وه ی [یه که م] مافی ده رچوون بو مندالان دا بین بکات، چونکه ئه گه ر وا نه بیت له خۆیندن بیه ش ده بن (Okin, 2002)، [دوو هه م] بو پاراستنی مافی مندالان بو داها توویه کی سه ره بخۆ و گه ش (Feinberg, 1980) و/یا ن [سیهه م] بو دلنیا بوون له وه ی که مندالان ئامرازه مه عریفیه کانیا ن له بهر ده ست ده بیت بو ئاماده کردنیان بو رۆلی داها توویان وه ک هاوولاتی (Galston, 1995: p. 529; Macedo, 1995: pp. 285-6). له به رامبهر دا تیۆریسته لیبراله کانی دیکه ئامازه یان به وه کردووه که ده ولته نابیت ده ستیوه ردان بکات، چونکه له وانیه هه ندیک به ها که بو به رده وامبوونی هه ندیک باوه ری گشتگیر پیویستن، تیک بدات (Galston, 1995: p. 533; Stolzenberg, 1993: pp. 582-3). جگه له وه ش، هه ندیک که س وه ک هاری بریگه هاوس (1998) ئامازه یان به وه کردووه که چاندنی به ها لیبرالییه کان له ریگه ی په روه رده ی ناچاریه وه په نگه په وایی ده ولته ته لیبراله کان لاواز بکات، چونکه مندالان (به هۆی ئه گه ری گو شکران) له وانیه بو ده رپرینی په زامه ندی له سه ر ئه و جو ره دامه زراوانه ئازاد نه بن.

پرسیاری (دوو هه م) - پێژه ی که لکوه رگرتن له بیروباوه ر و به ها نالیبرالییه کان له گفتوگۆی سیاسی لیبرالیدا - له سالانی دوای لیبرالیزی سیاسی راو لژدا بوو ته باه تی مشتومری به رده وام. به پێی لیبرالیزی راو لژ - و ئه وه ی که په نگه به شیوه یه کی گشتیتر پێی بلین «لیبرالیزی ئاوه زی گشتی» - چونکه کۆمه له گاکانمان به «فره یی ژیرانه» ده ناسرینه وه، نا کریت گوشاره ئینان بو بنه مای سیسته می بیروباوه ری ئه خلاقی یا ن ئاینی پاسا و بدریت. به لام زۆریک له ئاین دوستان (بو نمونه، Eberle, 2002; Perry, 1993) ده لین که ئه مه به شیوه یه کی خراب «هه لا وار دنه»: ریگری له باوه ردارانی ئه رکناس ده کریت بو ده نگدان له سه ر قوولترین باوه ره کانیا ن. دیسانیش لیبراله کان له وه لامه کانیا ندا جیاواز ده رده که ون.

هه‌ندیکی وه ک ستیفن مه کدۆ هه‌لۆیستیکی زۆر لاسارانه ده‌گرنه به‌ر: «ئه‌گه‌ر هه‌ندیکی که‌س ... هه‌ست به «بیده‌نگبون» یان «په‌راویزخران» بکه‌ن به‌هۆی ئه‌و راس‌تییه‌وه که هه‌ندی‌کمان پیمان وایه که هه‌له‌یه نازادییه بنه‌په‌تییه کان له‌سه‌ر بنه‌مای باوه‌پی ئاینی یان میتافیزیکی شکل پیدهن، ته‌نیا ده‌توانم بلیم «گه‌وره بیه!» (2000: 35). له‌به‌رامبه‌ردا پاولز به‌دوای خۆگونجاندنی زیاتره‌وه‌یه و ریگا ده‌دات که ئارگیومینته گشتگیره ئاینیه کان له‌وانه‌یه له‌سه‌ر پرسه‌کانی دادپه‌روه‌ریی بنه‌په‌تی بچنه‌ناو سیاسه‌تی لیبرالییه‌وه، «به‌مه‌رجیک له‌کاتی خۆیدا هۆکارگه‌لیکی دروست بۆ پشتگیری له‌بنه‌ما و سیاسه‌ته‌کانمان پیشکه‌ش بکه‌ین» (1999a: 144). به‌م شیوه‌یه پاولز ئارگیومینته ئاینیه کان له‌دژی کۆیله‌تی و له‌به‌رژه‌وه‌ندیی بزوتنه‌وه‌ی مافه‌مه‌ده‌نییه کان له‌ئه‌مریکا به‌ره‌وا ده‌زانیت. چونکه له‌کۆتاییدا ئه‌م جۆره ئارگیومینتانه به‌هۆکارگه‌لی گشتی پشتگیریان لیده‌کرا. هه‌ندیکی تر (بۆ نمونه، Greenawalt, 1995) پیمان وایه که ته‌نانه‌ت ئه‌مه زۆر به‌رته‌سکه‌ره‌وه‌یه: بۆ لیبراله‌کان ئه‌سته‌مه که پاساو بۆ قه‌ده‌غه‌کردنی ئه‌خلاق له‌هاوولاتییه‌کی باوه‌پردار به‌ئینه‌وه‌تا بۆچونه‌که‌ی له‌مشتومپی سیاسی لیبرالیدا باس بکات.

۵. ئه‌نجام

به‌سه‌رنجدان به‌وه‌ی که لیبرالیزم گه‌لیک پرسه‌ی لی‌ده‌بیتته‌وه - سروشتی نازادی، جیگه‌ و پیگه‌ی خاوه‌نداریتی و دیموکراسی له‌کۆمه‌لگه‌یه‌کی دادپه‌روه‌ردا، گشتگیربوون و گه‌یشتن به‌ئایدیالی لیبرالی - په‌نگه‌مروّف پرسیار بکات که ئایا هیچ خالیکی گشتگیر له‌باسکردنی لیبرالیزمدا هه‌یه؟ به‌لام ئه‌مه شتیکی ناگرنگ یان بنبایه‌خ نییه که هه‌موو ئه‌م تیوریانه‌ نازادی وه‌ک بنه‌مای به‌های سیاسی وه‌رده‌گرن. دیموکراته‌پادیکاله‌کان جه‌خت له‌سه‌ر به‌های سه‌ره‌کیی وه‌کیه‌کی ده‌که‌نه‌وه، کۆمه‌ل‌باوه‌په‌کان پیمان وایه که داخوازی گریدراویتی له‌نازادی له‌سه‌رتره‌ و کۆنه‌پارێزه‌کان گله‌یی ئه‌وه ده‌که‌ن که ته‌رخانکردنی لیبرالیزم بۆ نازادی، به‌ها و په‌وشته‌رزیه‌ نه‌ریتییه‌کان و به‌م پییه‌ش خودی نه‌زمی کۆمه‌لایه‌تی تیک ده‌دات. به‌ده‌ر له‌ناکۆکییه‌ناو‌خۆیییه‌کان، لیبراله‌کان له‌په‌تکردنه‌وه‌ی ئه‌م چه‌مکانه‌ی مافی سیاسیدا به‌شدارن.

ژئوده‌ره‌کان

- Anderson, Elizabeth S., 1999. 'What Is the Point of Equality?' *Ethics*, 109: 287–337.
- Andersson, Emil, 2011. 'Political Liberalism and the Interests of Children: A Reply to Timothy Michael Fowler,' *Res Publica*, 17: 291–96.
- Beitz, Charles, 1997. *Political Theory and International Relations*, Princeton: Princeton University Press.
- Benn, Stanley I., 1988. *A Theory of Freedom*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bentham, Jeremy, 1952 [1795]. *Manual of Political Economy* in *Jeremy Bentham's Economic Writings* W. Stark (ed.), London: Allen and Unwin.
- , 1970 [1823]. *Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, J. H. Burns and H. L. A. Hart (eds.), London: Athlone Press.
- Berlin, Isaiah, 1969. 'Two Concepts of Liberty,' in his *Four Essays on Liberty*, Oxford: Oxford University Press: 118–72.
- Beveridge, William, 1944. *Full Employment in a Free Society*, London: Allen and Unwin.
- Bird, Colin, 1999. *The Myth of Liberal Individualism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Brighouse, Harry, 1998. 'Civic Education and Liberal Legitimacy,' *Ethics*, 108: 719–45.
- Bosanquet, Bernard, 2001 [1923]. *Philosophical Theory of the State* in *Philosophical Theory of the State and Related Essays*, Gerald F. Gaus and William Sweet (eds.), Indianapolis: St. Augustine Press.
- Buchanan James M. and Gordon Tullock, 1966. *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Chapman, John W., 1977. 'Toward a General Theory of Human Nature and Dynamics,' in *NOMOS XVII: Human Nature in Politics*, J. Roland Pennock and John W. Chapman (eds.), New York: New York University Press: 292–319.
- Christman, John and Joel Anderson (eds.), 2005. *Autonomy and Challenges to Liberalism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cranston, Maurice, 1967. 'Liberalism,' in *The Encyclopedia of Philosophy*, Paul

- Edwards (ed.), New York: Macmillan and the Free Press: 458–461.
- Courtland, Shane D., 2007. 'Public Reason and the Hobbesian Dilemma,' *Hobbes Studies*, 20: 63–92.
- , 2018. *Hobbesian Applied Ethics and Public Policy*, New York: Routledge.
- Dagger, Richard, 1997. *Civic Virtue: Rights, Citizenship and Republican Liberalism*, Oxford: Oxford University Press.
- Dewey, John, 1929. *Characters and Events*, Joseph Ratner (ed.), New York: Henry Holt.
- Dworkin, Gerald, 1988. *The Theory and Practice of Autonomy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dworkin, Ronald, 2000. *Sovereign Virtue*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Eberle, Christopher J., 2002. *Religious Conviction in Liberal Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ely, James W. Jr., 1992. *The Guardian of Every Other Right: A Constitutional History of Property Rights*, New York: Oxford University Press.
- Feinberg, Joel, 1980. 'The Child's Right to an Open Future,' in *Whose Child? Children's Rights, Parental Authority, and State Power*, William Aiken and Hugh LaFollette (eds.), Totowa: Rowman & Littlefield; reprinted in Feinberg (1992), *Freedom & Fulfillment*, Princeton: Princeton University Press: 76–97.
- , 1984. *Harm to Others*, Oxford: Clarendon Press.
- Fowler, Timothy Michael, 2010. 'The Problems of Liberal Neutrality in Upbringing,' *Res Publica*, 16: 367–81.
- Freeden, Michael, 1978. *The New Liberalism: An Ideology of Social Reform*, Oxford: Clarendon Press.
- Galston, William, 1980. *Justice and the Human Good*, Chicago: University of Chicago Press.
- , 1995. 'Two Concepts of Liberalism,' *Ethics*, 105: 516–34.
- , 2003. 'Parents, Governments and Children: Authority Over Education in the Liberal Democratic State,' in *NOMOS XLIV: Child, Family and The State*, Stephen Macedo and Iris Marion Young (eds.), New York: New York University Press: 211–233.

- Gaus, Gerald F., 1983a. *The Modern Liberal Theory of Man*, New York: St. Martin's Press.
- , 1983b. 'Public and Private Interests in Liberal Political Economy, Old and New,' in *Public and Private in Social Life*, S.I. Benn and G.F. Gaus (eds.), New York: St. Martin's Press: 183–221.
- , 1994. 'Property, Rights, and Freedom,' *Social Philosophy and Policy*, 11: 209–40.
- , 1996. *Justificatory Liberalism: An Essay on Epistemology and Political Theory*, New York: Oxford University Press.
- , 2000. *Political Concepts and Political Theories*, Boulder, CO: Westview.
- , 2003a. *Contemporary Theories of Liberalism: Public Reason as a Post-Enlightenment Project*, London: Sage Publications Ltd.
- , 2003b. 'Backwards into the Future: Neorepublicanism as a Postsocialist Critique of Market Society,' *Social Philosophy & Policy*, 20: 59–92.
- , 2004. 'The Diversity of Comprehensive Liberalisms,' in *The Handbook of Political Theory*, Gerald F. Gaus and Chandran Kukathas (eds.), London: Sage, 100–114.
- , 2012. 'Hobbes's Challenge to Public Reason Liberalism,' in *Hobbes Today: Insights for the 21st Century*, S.A. Lloyd (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 155–77.
- Gaus, Gerald F., and Kevin Vallier, 2009, 'The Roles of Religious Conviction in a Publicly Justified Polity: The Implications of Convergence, Asymmetry, and Political Institutions,' *Philosophy & Social Criticism*, 35(1): 51–76.
- Gauthier, David, 1986. *Morals By Agreement*, Oxford: Oxford University Press.
- , 1995. 'Public Reason,' *Social Philosophy and Policy*, 12: 19–42.
- Ghosh, Eric, 2008. 'From Republican to Liberal Liberty,' *History of Political Thought*, 29: 132–67.
- Gray, John, 2006. *Isiah Berlin*, Princeton: Princeton University Press.
- Green, Thomas Hill, 1986 [1895]. *Lectures on the Principles of Political Obligation and Other Essays*, Paul Harris and John Morrow (eds.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Greenawalt, Kent, 1995. *Private Consciences and Public Reasons*, New York:

- Oxford University Press.
- Gutmann, Amy, 1985. 'Communitarian Critics of Liberalism,' *Philosophy & Public Affairs*, 14: 308–22.
- Hampton, Jean, 1986. *Hobbes and the Social Contract Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press.
- , 1989. 'Should Political Philosophy be Done without Metaphysics?' *Ethics*, 99: 791–814.
- Hayek, F.A., 1960. *The Constitution of Liberty*, Chicago: University of Chicago Press.
- , 1976. *The Mirage of Social Justice*, Chicago: University of Chicago Press.
- , 1978. 'Liberalism,' in his *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Hobbes, Thomas, 1948 [1651]. *Leviathan*, Michael Oakeshott, ed. Oxford: Blackwell.
- Hobhouse, L. T., 1918. *The Metaphysical Theory of the State*, London: Allen and Unwin.
- Hobson, J.A., 1922. *The Economics of Unemployment*, London: Allen and Unwin.
- Kant, Immanuel, 1965 [1797]. *The Metaphysical Elements of Justice*, John Ladd (trans.), Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- , 1970 [1795]. 'Perpetual Peace,' in *Kant's Political Writings*, Hans Reiss (ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Kavka, Gregory S., 1986. *Hobbesian Moral and Political Theory*, Princeton: Princeton University Press.
- Keynes, John Maynard, 1972. 'The End of *Laissez-Faire*,' in his *Essays in Persuasion*, London: Macmillan.
- , 1973 [1936]. *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London and Cambridge: Macmillan and Cambridge University Press.
- Kukathas, Chandran, 2003. *The Liberal Archipelago*, Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, Will, 1989. *Liberalism, Community and Culture*, Oxford: Clarendon Press.
- Larmore, Charles, 1996. *The Morals of Modernity*, Cambridge: Cambridge University Press.

- , 2001. ‘A Critique of Philip Pettit’s Republicanism,’ *Noûs* (Supplement): 229–243.
- , 2004. ‘Liberal and Republican Conceptions of Freedom,’ in *Republicanism: History, Theory, and Practice*, D. Weinstock and C. Nadeau (eds.), London: Frank Cass, 96–119.
- Locke, John, 1960 [1689]. *The Second Treatise of Government in Two Treatises of Government*, Peter Laslett, ed. Cambridge: Cambridge University Press, 283–446.
- , 1975 [1706]. *An Essay Concerning Human Understanding*, Peter H. Nidditch (ed.), Oxford: Clarendon Press.
- Lomasky, Loren E., 1987. *Persons, Rights, and the Moral Community*, New York: Oxford University Press.
- , 2007. ‘Liberalism Without Borders,’ in *Liberalism: Old and New*, Ellen Frankel Paul, Fred D. Miller and Jeffrey Paul (eds.), New York: Cambridge University Press, 206–233.
- Macedo, Stephen, 1995. ‘Liberal Civic Education and Religious Fundamentalism: The Case of God v. John Rawls?’ *Ethics*, 105: 468–96.
- Machiavelli, Niccolo, 1950 [1513]. *The Prince And the Discourses*, L. Ricci and C.E. Detmold (trans.), New York: Random House, Inc.
- Mack, Eric and Gerald F. Gaus, 2004. ‘Classical Liberalism and Libertarianism: The Liberty Tradition,’ in *The Handbook of Political Theory*, Gerald F. Gaus and Chandran Kukathas (eds.), London: Sage, 115–130.
- Margalit, Avishai, and Joseph Raz, 1990. ‘National Self-Determination,’ *Journal of Philosophy*, 87: 439–61.
- Marwah, Inder, 2011. ‘Complicating Barbarism and Civilization: Mill’s Complex Sociology of Human Development,’ *History of Political Thought*, 32: 345–66.
- Mehta, Uday Singh, 1999. *Liberalism and Empire: A Study in Nineteenth-Century British Liberal Thought*, Chicago: University of Chicago Press.
- Mill, John Stuart, 1963. *Collected Works of John Stuart Mill*, J. M. Robson (ed.), Toronto: University of Toronto Press.
- Miller, David, 2002. ‘Two Ways to Think about Justice,’ *Politics, Philosophy and Economics*, 1: 5–28.

- Mummery A. F. and J. A. Hobson, 1956. *The Physiology of Industry*, New York: Kelly and Millman.
- Narveson, Jan, 2018. 'Hobbes and the Welfare State,' in Courtland 2018: 198–213.
- Nozick, Robert, 1974. *Anarchy, State and Utopia*, New York: Basic Books.
- Nussbaum, Martha, 2002. 'Women and Law of Peoples,' *Politics, Philosophy and Economics*, 1: 283–306.
- Okin, Susan, 2002. 'Mistresses of Their Own Destiny: Group Rights, Gender, and Realistic Rights of Exit,' *Ethics*, 112: 205–30.
- Parekh, Bhikhu, 1994. 'Decolonizing Liberalism,' in *The End of 'Isms'?: Reflections on the Fate of Ideological Politics after Communism's Collapse*, Alexander Shtromas (ed.), Cambridge, MA: Wiley-Blackwell: 85-103.
- , 1995. 'Liberalism and Colonialism: A Critique of Locke and Mill,' in *The Decolonization of Imagination: Culture, Knowledge and Power*, Jan Nederveen Pieterse and Bhikhu Parekh (eds.), London: Zed Books: 81–98.
- Paul, Ellen Frankel, Fred D. Miller and Jeffrey Paul (eds.), 2007. *Liberalism: Old and New*, New York: Cambridge University Press.
- Perry, Michael J., 1993. 'Religious Morality and Political Choice: Further Thoughts— and Second Thoughts — on *Love and Power*,' *San Diego Law Review*, 30 (Fall): 703–727.
- Pettit, Philip, 1996. 'Freedom as Antipower,' *Ethics*, 106: 576–604.
- , 1997. *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*, Oxford: Clarendon Press.
- Pitts, Jennifer, 2005. *A Turn to Empire: The Rise of Imperial Liberalism in Britain and France*, Princeton: Princeton University Press.
- Pogge, Thomas W., 1989. *Realizing Rawls*, Ithaca: Cornell University Press.
- , 2002. *World Poverty and Human Rights*, Cambridge: Polity Press.
- Popper, Karl, 1945. *The Open Society and its Enemies*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Rawls, John, 1951. 'Outline of a Decision Procedure for Ethics,' *The Philosophical Review*, 60: 177–97.
- , 1996. *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press.
- , 1999a. *Law of Peoples*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

- , 1999b. *A Theory of Justice*, revised edition. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- , 2001. *Justice as Fairness: A Restatement*, Erin Kelly, ed. New York: Columbia University Press.
- Raz, Joseph, 1986. *The Morality of Freedom*, Oxford: Clarendon Press.
- , 1990. 'Facing Diversity: The Case of Epistemic Abstinence,' *Philosophy & Public Affairs*, 19: 3–46.
- Reiman, Jeffrey, 1990. *Justice and Modern Moral Philosophy*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Ridge, Michael, 1998. 'Hobbesian Public Reason,' *Ethics*, 108: 538–68.
- Ritchie, D.G., 1896. *Principles of State Interference*, 2nd edn., London: Swan Sonnenschein.
- Robbins, L., 1961. *The Theory of Economic Policy in English Classical Political Economy*, London: Macmillan.
- Rogers, Melvin, 2008. 'Republican Confusion and Liberal Clarification,' *Philosophy & Social Criticism*, 34: 799–824.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1973 [1762]. *The Social Contract and Discourses*, G.D.H. Cole (trans.), New York: Dutton.
- Sabl, Andrew, 2017. 'Realist Liberalism: An Agenda,' *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 20: 349–64.
- Sandel, Michael, 1982. *Liberalism and the Limits of Justice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Scanlon, Thomas, 1982. 'Contractualism and Utilitarianism,' in *Utilitarianism and Beyond*, Amartya Sen and Bernard Williams (eds.), Cambridge: Cambridge University Press: 103–28.
- , 1998. *What We Owe Each Other*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schmidtz, David, 2006. *Elements of Justice*, New York: Cambridge University Press.
- , 2022. *Ecological Justice*, New York: Oxford University Press.
- Schmidtz, David, and Jason Brennan, 2010. *A Brief History of Liberty*, Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Sen, Amartya, 1992. *Inequality Reexamined*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Shorten, Andrew, 2014. 'Liberalism,' in *Political Ideologies: An Introduction*, 4th edition, Vincent Geoghegan and Rick Wilford (eds.), New York: Routledge: 19–46.
- Spencer, William, 1995 [1851]. *Social Statics*, New York: Robert Schalkenback Foundation.
- Skinner, Quentin, 1998. *Liberty Before Liberalism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Spector, Horacio, 1992. *Autonomy and Rights: The Moral Foundations of Liberalism*, Oxford: Clarendon.
- Steiner, Hillel, 1994. *An Essay on Rights*, Oxford: Basil Blackwell.
- Stolzenberg, Nomi, 1993. 'He Drew a Circle That Shut Me Out: Assimilation, Indoctrination, and the Paradox of Liberal Education,' *Harvard Law Review*, 106: 581–667.
- Swaine, Lucas, 2006. *The Liberal Conscience*, New York: Columbia University Press.
- Tamir, Yael, 1993. *Liberal Nationalism*, Princeton: Princeton University Press.
- Tawney, R. H., 1931. *Equality*, New York: Harcourt. Brace.
- Taylor, Charles, 1979. 'What's Wrong with Negative Liberty,' in *The Idea of Freedom*, A. Ryan (ed.), Oxford: Oxford University Press: 175–93.
- , 1992. *Multiculturalism and The Politics of Recognition*, Princeton: Princeton University Press.
- Viroli, Maurizio, 2002. *Republicanism*, A. Shugaar (trans.), New York: Hill and Wang.
- von Humboldt, Wilhelm, 1993 [1854]. *The Limits of State Action*, Indianapolis: Liberty Press.
- Waldron, Jeremy, 2001. 'Hobbes and the Principle of Publicity,' *Pacific Philosophical Quarterly*, 82: 447–474.
- Wall, Steven, 1998. *Liberalism, Perfectionism and Restraint*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Young, Iris Marion, 1990. *Justice and the Politics of Difference*, Princeton: Princeton University Press.